

HOTARUL

LITERAR - CULTURAL - ARTISTIC

ANUL V.

IANUARIE - 1938 - DECEMBRIE

editura „Federația Societăților culturale din Arad”

Tipografia „CONCORDIA” Arad

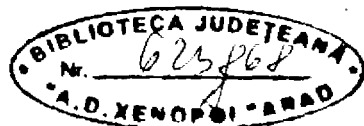
HOTARUL

LITERAR — CULTURAL — ARTISTIC

ANUL V. Nr. 1—2

A R A D

Ianuarie-Febr. 1938

*D*uminecă, 30 Ianuarie 1938, a avut loc, într'o atmosferă care evoca măreția adunărilor noastre naționale din timpul subjugării, primul congres al Federației Societăților Culturale din Arad, menit să înfățișeze, în complexul lor, câteva din problemele vieții culturale ale acestui colț de țară, în lumina imperativelor de ordin național.

Consacrând prezentul număr al revistei noastre dezbaterilor congresului cultural arădan, ne exprimăm dorința ca desideratele acestui congres să aște o grabnică și deplină soluționare. Gândul nostru se îndreaptă mai ales către factorii cu răspundere ai vieții noastre publice, fără concursul cărora nu se poate vorbi de realizarea unei adevărate supremații a culturii românești la granița de Vest.

»HOTARUL«

Programul

Congresului organizat de Federația Societăților Culturale din Arad, la 30 Ianuarie 1938, în sala de festivități a liceului »Moise Nicoară« din localitate.

Inainte de masă, la orele 11:30:

1. Cuvântul de deschidere al dlui dr. IUSTIN MARȘIEU, președintele federației
2. Cuvântul P. S. Sale ANDREI MAGIERU, Episcopul Aradului
3. Salutul oaspeților
4. »Supremația culturii românești la granița de Vest«, conferința dlui prof. AL. CONSTANTINESCU

După masă, la orele 4:

1. »Monografia românească a jud. Arad«, raportul dlui dr. CORNEL RADU directorul spitalului de copii
  2. »Inființarea arhivelor arădane«, raportul I. P. C. Sale icon. stavr. dr. GHEORGHE CIUHANDU
  3. »Rostul Palatului Cultural în promovarea culturii arădane«, raportul dlui ASCANIU CRIȘAN, directorul liceului »Moise Nicoară«
  4. »Importanța săpăturilor arheologice în jud. Arad«, raportul dlui dr. LAZAR NICHI, directorul Palatului Cultural
  5. »Inființarea unui muzeu etnografic la Arad«, raportul dlui dr. CAIUS LEPA, directorul școlii normale
  6. Discutarea rapoartelor și propuneri
-

CUVÂNTUL DE DESCHIDERE

al dlui dr. IUSTIN MARȘIEU, președintele F. S. C. A

Incepând din veacul al XIX-lea, Aradul a avut în viața românească de dincoaci de Carpați un rol de cea mai mare importanță.

Prin înființarea renumitei Preparandii aradane, se pornește aci o lupta neînfricată pentru desrobirea noastră bisericească, luptă în care Dimitrie Țichindeal, Moise Nicoara, Paul Iorgovici și Diaconovici-Loga, și-au câștigat merite nepieritoare.

În epoca dualismului, județul Arad are în Gheorghe Popa un mare deschizător de drumuri, pe urmele activității realiste a căruia patrund în administrație numeroși notari români și ia ființă »Asociația națională din Arad pentru cultura poporului român«.

Românii din jud. Arad sunt reprezentați în dietă, în acel timp, de Gheorghe Popa, Sigismund Popovici și Ioan Popovici-Desseanu. Activitatea acestora e continuată apoi de o serie de barbați politici destoinici, în rândurile cărora s'au remarcat îndeosebi Mircea V. Stănescu și Nicolae Oncu. Generația acestora, preocupată de grija consolidării economice a țaranimii noastre, pune bazele institutului de credit »Victoria«.

M. V. Stănescu și Nicolae Oncu fac legătura între vechea politică aradana și politica inaugurată, la 1881, prin întemeierea Partidului Național Român.

În anul 1897, centrul politic al Românilor din Ardeal începe să se deplaseze dela Sibiu la Arad, unde Ion Russu-Șirianu începe atunci editarea ziarului »Tribuna Poporului«.

În pragul războiului mondial, ziarul »Românul« din Arad întruchipează crezul politic, care avea să ducă la marea biruință națională, consacrată la 1 Dec. 1918 în Alba Iulia.

Dupa războiu, Aradul a pierdut mult din importanța sa din trecut. Anii de după Unire sunt ani de desmeticire, de regăsire.

În situația sa de paznic al românismului la granița de Vest, Aradul e predestinat să devină de aci încolo un factor cultural și național de primul ordin, de care să se lovească și să se frângă toate uneltirile nefaste ale vecinilor noștri din peste Tisa. Când acești vecini, au pe frontiera dinspre noi două universități, la Seghedin și Dobrițin, și când orașe

neînsemnate, cum e de ex. Macaul, au institute de editura, din teascurile carora apar, cu nemiluita, tot felul de publicațiuni cu caracter revizionist, Aradul, mândru de trecutul lui, nu putea să ramăna impasibil în fața acestei acțiuni, al cărei prim obiectiv este tocmai el. Din acest motiv, în anii de după războiu, se nasc în acest oraș numeroase societăți culturale, care, în anul 1936, reușesc să-și puna în concordanță programele de activitate, prin înființarea Federației Societăților Culturale din Arad.

Această federație nu s'a nascut dintr'o ambiție vană a cuiva, sau cu scopul de a avea o societate culturală în plus, ci s'a nascut dintr'o necesitate inexorabilă a vieții noastre culturale de azi și dintr'un înalt comandament etic.

Forțelor culturale locale, risipite și neomogene, trebuie sa li se dea un ritm de muncă unitar, și sa li se fixeze un obiectiv comun: transformarea Aradului într'un focar de cultură și de spiritualitate românească, demn de măreția trecutului sau.

Congresul nostru cultural de azi, convocat de societățile culturale federalizate: »Astra«, Institutul Social Banat-Crișana, Ateneul Popular Arădan, Societatea anonimă culturală »Concordia«, Corul »Armonia« și Societatea corală »Lyra« din Chișineu-Criș, are scopul de a stabili primele etape de lucru, dintr'un program vast și greu de realizat, cu concursul întregii obștii românești.

Nadăjuind că, congresul de azi va însemna o piatră de hotar în viața culturală a acestui colț de țară și un indemn la acțiune pentru toți cei ce dețin în mâinile lor răspunderea pentru viitorul neamului nostru, adresez un călduros salut tuturor celor ce binevoiesc să ia parte la acest măreț praznic cultural și, în special, salut în fața acestui congres prezența P. S. Voastre, care reprezentați aci cea mai veche și glorioasă instituție românească din Arad, în fruntea căreia au strălucit atâția păstrători de lege și cultură națională. Rugând pe P. S. Voastră să binevoiască a accepta președinția de onoare a acestui congres, declar deschise lucrările celui dintâi congres al Federației Societăților Culturale din Arad.

CUVÂNTUL

P. S. Sale ANDREI MAGIERU, Episcopul Aradului

Un congres cultural, — sinteză de preocupări spirituale, — poate părea ca ceva neobișnuit în zilele noastre, caracterizate tocmai prin diferențierea vieții obștești în congrese cu cele mai diverse desiderate, dintre care cele mai multe de ordin material.

Congresul acesta este o urmare firească a federalizării societăților culturale din Arad. Dacă el se ține, cuvântul de laudă se cuvine acelor cari au înțeles să coordoneze acțiunea lor culturală, pentruca dela o singură cârmă să fie îndrumat elanul acelor cari stau de veghe la comoara bunurilor spirituale, ce formează zestrea noastră aleasă, între neamurile pământului.

În nestatornicia vremurilor, care macină cele materiale, schimbându-le repede fața, singure bunurile spirituale ale neamului, — această zestre strămoșească de veacuri, — au darul de a ne întări încrederea în noi înși-ne ca popor, de a ne înfățișa adevărata noastră personalitate etnică, și înălțându-ne deasupra clipei trecătoare de a ne întări credința în viitorul și veșnicia noastră ca neam, sub soare.

Un dublu sentiment înviorează pe omul de cultură, care se ocupă de bunurile spirituale ale neamului. Cel dintâi este sentimentul de prefiire proprie, conștiința de sine ca neam. Al doilea este sentimentul de înălțare din care naște convingerea că în posesiunea acestei zestre, apărarea gliei strămoșești primește un rost și o definiție mult mai înaltă.

Cultura națională este icoana sufletească cu care un popor se înfățișează în fața veșniciei.

Geniul nostru cu plugu-i de aur brăzdează neîncetat întinsul șes al graiului, slovei, cântecului și al artei, scoțând la suprafață din ființa neamului perlele ei nepieritoare.

Slova românească este ochiul minții, lumina sufletului nostru, care ne deschide orizontul lumii.

Cântecul nostru deșteaptă în fiecare din noi același fior de plăcere, de care au tresăltat și inimile înaintașilor noștri.

Iar urmele trecutului nostru, păstrate în slovă sau în semne încremenite, sunt legătura văzută cu isprăvile părinților și cu istoria, care ne arată cece am fost ca neam. Cultura noastră îngemânează astfel fiilor unui neam aceleași înfrigurări și aceleași nădejdi de viitor.

Dela postul înalt de observație, în fața omului de cultură zarea se lărgeste. Privirea lui urmărește metodic cursul vieții ce se scurge ca într'o alvie la poala muntelui, disecă fenomenele, privește în urmă și înainte în lumina perspectivei, trage concluzii și deschide cărări gândirii și acțiunii. Acesta e rostul culturii călăuzitoare în viața unui neam.

* * *

Intrunirea noastră, în numele culturii naționale, în vremuri de sbucium, e porumbița cu creangă verde de maslin; o floare a păcii, ce încântă cu parfumul ei pe cei ce se știu înfrăți deasupra mizeriilor mărunte; un pisc de munte din a cărui înălțime privind cele de jos, crăpăturile văilor dispar și zarea se întinde netedă; un popas sufletec de descreșire a frunților și de înseninare a gândului; un altar de înfrățire a sufletelor.

Dar mai este ceva: preocuparea de cinste cuvenită stăpânilor-Sclavii n'au răgazul acestor clipe de sărbătoare. În casa noastră liberă, dreptul de a ne ocupa de zestrea noastră strămoșească constituie totodată gestul de demnitate ce ne ridică fără supărare și jignire în ochii altora.

* * *

Când inaugurăm o tradiție, prin acest congres cultural, mie mi-se pare că Aradul românesc se întoarce la un altar părăsit.

După o lungă absență dela un ideal măref, întocmai ca copiii ce se revăd la mormântul unui părinte comun, — Aradul românesc, național și cultural de dinainte de războiu, purtătorul de făclie de odinioară, se regăsește după un timp de o generație.

Dumnezeu, care conduce pașii popoarelor ca și pe cei ai indivizilor să dea ca această solidarizare a noastră de astăzi, în gând, să fie preludiul solidarizării noastre de mâine la fapta românească, ce de mult ne așteaptă și dânsa la altarul ei.

SALUTUL

dlui prof. TRAIAN TOPBICEANU, in numele „Astreii“

DI Inspector general Sabin Evuțian, din motive independente de voința sa, n'a putut să participe personal la aceasta înalțatoare manifestare culturala, pentru a reprezenta »Astra« Centrala ca vicepreședinte al ei și »Astra« Banățeană.

Dsa, prin rostul meu, aduce un frățesc salut tuturor inițiatorilor acestui mareț congres.

Noi, Românii, care traim pe aceste meleaguri dinspre granița de apus a țării, suntem în masura a aprecia toate eforturile vieții românești. Ne-am luptat veacuri de-a-rândul ca sa ne pastram ființa naționala și am facut sfortări uriașe, pentru ca sa ajungem la triumful pentru care am patimit, cum n'a patimit niciun alt popor de pe suprafata acestui pamânt.

În aceste lupte ale noastre, Aradul a fost totdeauna la locul dintâi. Și daca înaintașii au creat o atmosfera de înalta demnitate naționala româneasca în trecut, cu atât mai mult ne bucuram acum când vedem ca urmașii perseverenza în lupta pentru triumful intereselor românismului de aci.

»Astra« Centrala, prin consfaturile pe care le-a avut cu președinții despartămintelor dela granița de Vest, urmărește în de aproape situația noastra sociala, naționala și culturală, și, desigur, își va face datoria și acum, dupa cum și-a facut-o neprecupețit timp de mai bine de trei sfer-turi de veac.

Prin manifestari ca cea de acum, dam mereu alarma și am dori ca sa fim auziți. Sa se precizeze cât mai neîntârziat o politica culturala româneasca pentru toata granița de Vest și ea sa fie urmata cu sfințenie, caci numai așa vom putea impune, cum se cuvine, supremația vieții românești.

Sa nu se inițieze nici o realizare în aceasta parte a țării, fara a se ține seama de experienta pe care noi, reprezentanți anonimi și modești ai societăților culturale cu tradiție în lupta pentru triumful românismului, o oferim necontentit.

Am dori ca strădaniile noastre de fiecare zi, sufletul desinteresat pe care-l punem la dispoziția intereselor românești, sa se sprijine pe un

ajutor material efectiv din partea autoritaților administrative. Să nu parem a fi mereu în situația de cerșetori ai diferitelor bugete, ci să ni se dea în deajuns, și apoi să ni se ceară socoteala de ceea ce facem.

Fara aceste ajutoare materiale, sprijinul moral rămâne neînsemnat, căci astăzi trebuie să trecem la realizări nu numai morale ci și sociale-economice. A activa astăzi numai cu vorba, înseamnă a nu face aproape nimic.

»Astra« împreună cu Regionala ei din Banat urmărește în de aproape activitatea Federației Societaților Culturale din Arad și declară că, pe drumul realizării neîntârziată a supremației românești în această parte a țării, ne găsim în cea mai deplină frațietate.

SUPREMAȚIA CULTURII ROMÂNEȘTI LA GRANIȚA DE WEST

de Ab. CONSTANTINESCU

O granița se poate întări cu cele mai inexpugnabile fortificații de beton, acestea nu valorează nimic fără prezența și rezistența viguroasă a materialului uman. Zidul chinezesc a intrat de mult în legendă; japonezii, verificându-i odată mai mult inutilitatea, își deschid drumuri spre inima Chinei. Ne amintim cu toții de Verdun — și știm că Verdunul n'a fost o simplă cetate înconjurată de întărituri: Verdun a fost Franța însăși, eroicul suflet galic crispat într'un suprem efort pe meterezele cetații. Dar, ca să ajungă la înțelegerea acestui sacrificiu, Franța trebuia să fie pregătita sufletește, să aibă conștiința libertăților pe care le apăra în numele ei și al umanității — să aibă conștiința superiorității ei spirituale pe care, în raport cu trecutul glorios s'o transmită intactă posterității. Francezul a fost sufletește pregătit, Verdun-ul a rezistat, Franța a biruit!

În vara anului expirat, Primul ministru al Țării a inaugurat aici, în apropierea noastră, o serie de lucrări pentru întărirea graniței apusene. Se fac sacrificii imense de material și muncă pentru desăvârșirea acestor lucrări. Când ele vor fi definitive, vom putea oare susține că s'a făcut tot ceea ce era necesar pentru a ne pune în deplină siguranță? Desigur, aceste fortificații își vor avea strașerii lor de pază și la nevoie aparaturii lor.

Dar noi, noi cei din dosul liniei de luptă, suntem noi pregătiți sufletește pentru apărarea avutului nostru strămoșesc și a libertăților cucerite cu atâta jertfa după milenara opresiune? Iată cum trebuie înțeleasă în finalitatea ei problema supremației culturii românești la granița de west: un singur suflet — toți! — cu superioara înțelegere a situației. Creiator, constructiv și productiv în timp de pace, dărz, capabil de sacrificiu, setos de biruință, în timp de războiu.

Cum trebuie să pregătim acest suflet unitar?

Să recunoaștem: în cei aproape 20 ani dela Unire s'au făcut, cu toate scăderile vremii în care trăim, și lucruri bune. Suntem prea amestecați în valmașagul de lupte și de pasiuni mărunte, pentru a ne da seama dintr'odată de progresul marcat în toate direcțiile dela războiu încoace. S'a mers poate prea încet. Se poate. De vina sunt și condițiile economice de bună stare materială care au deviat pentru foarte mulți dintre conducători planul de activitate spre un egocentrism mai accentuat — de vina este și suflul acela de umanitarism pacific pe care

revoluțiunea rusa și utopiștii Genevei, le-au vânturat pe deasupra națiunii noastre încadrate în hotarele ei firești după secole de umiliri și suferințe. Am acceptat progresul pe măsura ce el ni s'a impus, fără ca noi să-l forțăm sau, macar, să-i netezim drumurile. Așa se explica de ce statuetele ungurești au disparut de-abia anii trecuți de pe piețele Aradului, de ce până mai ieri-alaltaieri reprezentanții unor oficii de stat te întâmpinau în limba maghiară, de ce chiar astăzi strazile sunt numite cu vechile lor denumiri maghiare, nu numai de minoritarii bătrâni ci și de copiii lor născuți cu 5—10 ani în urma.

Stăpânirea românească a fost lipsită de acea aureolă a autorității care să impună respect și supunere, pentru că mulți dintre reprezentanții ei de aici au fost lipsiți ei înșiși de conștiința acestei autorități. Conștiința pe care trebuia să le-o dea nu numai continuitatea în demnitățile ocupate — pe deasupra deosebirilor politice, ci și o femeinică pregătire sufletească armată de naziința primordială de a repune elementul majoritar în toate drepturile lui de stăpânitor și de a evita orice transacție și orice compromis pe teren național și cultural cu elementul minoritar.

Facând aceste considerațiuni generale, ne gândim, firește, la procesul de evoluție și temeinică încheiere sufletească a patriei românești de pe toată întinderea graniței apusene, dela Timișoara până la Carei și Satu-Mare — dar ne oprim în special la ceea ce noi arădani ar fi trebuit să facem pentru a ne afirma supremația culturii noastre românești asupra culturii, cu nu tocmai vechi tradiții, a concetățenilor minoritari.

Date fiind proporționalitatea etnică dintre Români și minoritari, precum și așezarea ambelor elemente, — Românii alcătuind o majoritate covârșitoare în patura rurală, iar minoritarii, cu excepția câtorva centre rurale afirmându-se numeric și economic în orașul Arad — și aici nu este vorba de minoritatea etnică maghiară sau șvabă ci în primul rând de minoritatea cosmopolită evrească — date fiind aceste elemente, este ușor de închipuit ca printr'o mai largă înțelegere a situației și cu o cât de mică bunăvoință, conducătorii politici de totdeauna și demnitarii orașului și ai județului, ar fi putut face enorm pentru asigurarea supremației culturii românești în ținutul nostru.

Cu izolate, cu efemere și anemice excepții — onorabile pentru cei ce le-au marcat — lucrurile nu s'au desfășurat așa cum le vedem noi în plan ideologic. Și astfel după îndelungate dibuiri — unele eșuate altele continuate dar deviate, cele mai multe vremelnice deși pornite cu înflăcărare colectivă din cele mai bune intențiuni — inițiativa particulară și-a croit mai întâi fașă, mai apoi și-a coordonat eforturile, până ce cu puteri unite, s'a substituit reprezentanților autorităților de stat, luptând de multe ori cu oarba lor neînțelegere — și și-a luat asupra sa primatul promovării culturii românești în ținutul nostru.

Congresul cultural de astăzi nu este, cum li se va părea multora rămași departe de sbuciumul nostru, un punct de plecare, ci un puternic stâlp de beton cu care Federația Societăților Culturale din Arad marchează primul popas al activității sale.

*

Evident, cultura nu se bazează exclusiv pe ceea ce pot însuma ca activitate dirijată și efectivă societățile federalizate. Instituțiunile fundamentale de cultură — Biserica, Școala, Armata — sunt susținute de Stat

și activitatea lor îndrumată prin legi și regulamente. Unii dintre noi supraveghează și execută în aceste domenii ceea ce ni se ordona programatic. Atât! Procesul de culturalizare a maselor prin aceste Instituțiuni, se petrece încet dar sigur, cu atât mai sigur cu cât puterea executivă — adică Guvernul Țării — este mai sensibilă la înregistrarea imperativelor națiunii dominante.

Din acest punct de vedere ar fi util și grăitor un tablou statistic cu procentajul tot mai accentuat al elementului românesc față de cel eterogen în școlile secundare teoretice și practice din orașul nostru — și din celelalte orașe de pe granița de vest.

Strajeria oficializată, cu un caracter pronunțat național și kinesthetic, cu o conducere centrală și cu metode încă nedeplin conturate — scapă și ea sferei noastre de preocupări. După cum nu intra în atribuțiunile noastre alte instituțiuni de îndrumare practică, al caror rost este să supravegheze și să înlesnească producția, să perfecționeze mijloacele de muncă și să valorifice produsele solului pentru a asigura buna stare materială — singura garanție a perioadelor de înflorire culturală. Camerele speciale de: agricultură, comerț, industrie, muncă, ne-ar putea folosi drept colaboratori utili — așa cum cu mult succes a încercat cândva un președinte al uneia din ele — dacă vremelnicii lor conducători ar fi totdeauna înzestrați cu largă înțelegere a situației noastre speciale și ar fi patrunși de necesitatea coordonării tuturor forțelor active pentru atingerea scopului ce fiecare din ele îl urmărește.

Eliminând deci din discuție problemele de cultură ce cad în sarcina fie a instituțiilor fundamentale ale statului fie a instituțiilor de îndrumare specială — cu care și ținutul nostru este dotat — reducem tratarea temei propuse la conținutul identic sferei de preocupări a Federației noastre.

Așadar, mijloacele noastre de acțiune pentru ridicarea culturală a acestui ținut trebuie limitate la: conferințe, teatru, publicistica, serbări și biblioteci la sate, cercetări sociologice — monografii, statistici, — adunare de material folcloric — poezie populară, muzică, port național, — toate urmărind două scopuri precise:

1. scormonirea trecutului românesc al acestui ținut pentru a stabili și evidenția nu numai vechimea noastră pe aceste meleaguri, ci și procesul de infiltrațiune a elementelor eterogene;
2. pastrarea unui permanent contact spiritual între intelectuali orașului și ai satelor, pentru a crea acea unitate de înțelegere și simțire, atât de necesare însuflețirii pentru o idee, muncii pentru promovarea unui interes obștesc, și conștiinței de apărare a patrimoniului național prin jertfa suprema a propriei noastre existențe.

Contribuind la atingerea acestor două țeluri, dam viața fortificațiilor de fier și ciment de-alungul frontierei.

*

Și-acum să cercetăm pe rând căile ce trebuie să le urmărim în vederea scopurilor propuse, precum și mijloacele de care dispunem în acest sens, noi — Federația.

Acesta este de altfel însuși obiectul congresului nostru, care, atât prin referatele ce se vor ceti cât și prin discuțiunile ce le vor urma, va căuta sa elucideeze problemele și sa jaloneze drumul de urmat pentru soluționarea lor.

Mie mi-ar ramâne sa insist asupra acelor manifestari culturale, care, deși nu fac obiectul unor rapoarte speciale, joacă totuși un rol hotărâtor în îndrumarea spiritului public.

* * *

Conferințele publice.

A fost o vreme, acum câțiva ani, când aceste conferințe ocupau sala Palatului Cultural din toamnă până'n primavară, Dumineci și sărbători de-arândul. Intre diferitele societăți culturale care solicitau sala de conferințe, era mai mult decât o emulație, am putea folosi chiar termenul economic de »concrența«, — astfel că direcția Palatului Cultural s'a vazut nevoită sa întocmeasca dela începutul sezonului de toamna un tablou cu o justă și echitabila repartiție a salii între solicitanți. S'au adus conferențieri cu vaza: oameni politici de mâna întâi, profesori universitari de înalta cultura, alternând cu figurile mai modeste ale conferențierilor locali. S'a putut constata un fapt: publicul nu este atras atât de subiect, cât de cel care-l expune, de personalitatea conferențierului. Sali aproape goale la unele conferințe de migaloasa și îndelungata cercetare — cu interes limitat la patura stricta a intelectualilor — și sali pline până la refuz când vorbitorul înfrunea și calitatea de om politic. Așadar interesul publicului crește pe masura ce tema tratata atinge, chiar numai tangențial, actualitatea sub diferitele ei aspecte: politic, social, economic, financiar.

Concluzia se impune dela sine, odata cu indicațiile pentru viitor: marele public este atras de problemele de actualitate. In rândurile acestui public întră deopotrivă: intelectualul liber-profesionist sau funcționar, meseriașul, tineretul școlar.

Asta nu însemnează însă ca trebuie sa ignoram problemele pur științifice și de cultura generală — hrana sufleteasca absolut necesara intelectualilor noștri — și nici conferențele cu caracter educativ — religios, național și social — adresate fie publicului periferic, in Casele Culturale ce se darapana vazând cu ochii și care nu-și deschid porțile decât pentru întruniri politice — fie publicului rural, — la sate.

Iata dar trei categorii de conferințe reclamate de necesități diferite: primele doua cerute fie de patura restrânsa a intelectualilor, fie de marele public, — fie și de unii și de alții — pentru elucidarea problemelor la ordinea zilei și îmbogațirea cunoștințelor, — a treia categorie impusă nouă, reprezentanți ai societăților culturale, de obligația îndrumării spirituale și educării masselor.

Câteva exemple pentru primele doua categorii:

Marirea și decaderea Societății Națiunilor, State totalitare și State democratice, Constituționalism și dictatura — ca teme generale; sau cu subiecte ce ne intereseaza în deosbi pe noi: Problema ridicării economice și culturale a Moșilor; Valorificarea produselor viticole — sau un ciclu de expuneri despre: Problema redresării orașului Arad — toate aceste chestiuni

fiind desprinse din actualitate, ar avea un enorm rasunet în sufletul și preocupările spirituale ale auditorului, — în afara de faptul că cele din urmă ar putea constitui un îndreptar pentru demnitarul politic investit cu rangul de primul cetățean al orașului sau județului.

În ceea ce privește conferințele pentru educarea masselor: ele se pot sistematiza cu mai multă ușurință, pentru că se adresează unor oameni cu mai puțină pregătire — deci mai puțin pretențioși. Aici totul depinde de buna întocmire a programului (conferința încadrată de mici manifestări artistice, ce pot fi orânduite de învățătorul sau preotul respectiv cu elemente ce-i stau la îndemână) și de tactul vorbitorului.

Programul ar trebui făcut din vreme și afișat pentru 4—6 sau chiar mai multe asemenea șezători în acelaș loc. Ar conferenția rând pe rând: un preot, un profesor de limba română, istorie, drept sau științe naturale (cu aplicațiuni la fauna și flora locală), un medic uman sau veterinar, un inginer agronom silvic sau viticol, eventual un arhitect.

Inchipuți-vă Dvs o astfel de echipă ai cărei membri s'ar perinda unul după altul 4—5—6 săptămâni de-arândul în aceeaș casa culturală sau școală primară din aceeași comună și'n fața aceluiaș public suburban sau rural, înzestrați toți cu material exemplificativ — tablouri intuitive sau, eventual, proiecțiuni — și secondăți de intelectualii locali cari, în afara de programul artistic, ar fi stimulați dela început și controlați apoi de conferențiarul următor, ca înjgheizarea unei mici biblioteci — acolo unde n'ar exista — pe care fiecare conferențiar ar îmbogați-o cu material nou, dat dela centru.

Fară să fiu pre optimist, cred că ar produce adevărate minuni.

Aceeași echipă ar putea străbate în acelaș sezon 4—5—6 comune. O a doua, alte 4—5—6. Cu 2 echipe toamna și alte două pe la sfârșitul ernii s'ar putea asvârli samânța de viața românească, de rodnicie, de sănătate și de voie bună în 16—24 comune, într'un singur an de activitate. Și nu la întâmplare, ci sistematic și perseverent.

Smulg gândul de pe buzele Dvs.: unde sunt oamenii? de unde banii?

Oameni sunt! Oricând se pot găsi doi preoți, doi profesori, doi medici, doi ingineri și chiar doi advocați tineri — cari să țină aceeași cuvântare în 4—6 locuri diferite. Dacă li se asigură spesele de deplasare — la care s'ar mai putea adăuga un onorariu oricât de modest (căci să fim înțeleși: munca extra-profesională nu trebuie inițial depreciată, deși fiecare are latitudinea să accepte sau să refuze dreptul ce i se cuvine) — echipa de probă se poate forma oricând.

Bani? Ei da — bani! Mai ales noi cari deși discutăm atât de ideal lucruri ce nu par nimănui imposibile, a trebuit să suferim trista experiență a primului an fără conferințe organizate la Palatul Cultural! Și nu din vina noastră!

Bani, firește! Dar unele situațiuni s'au schimbat. Ceea ce erii a fost de neînțeles azi poate să fie mai ușor de înțeles. Și-apoi, de aceea suntem adunați aici să chibzuim cu toții mijloacele și să trecem hlamida răspunderii unui eventual eșec pe umerii celor ce și-au asumat și avantajul onorurilor.

Nu vreau să neglijez un amănunt de ordin practic: necesitatea unei camionete automobil pentru deplasări în județ. Să fie atât de greu? Un

tănar și foarte sarac partid politic are pentru nevoile sale un astfel de mijloc de locomotiune. S'ar putea ca noi cari reprezentăm în particular și în afara atâtea partide politice și atâtea autorități și instituțiuni să ne isbim de aceasta piedică? Ar fi să ne dăm dela început un vot de blam — pe care nu-l merităm.

Deși ar fi fost util să mă opresc câteva clipe la organizarea biroului de conducere și la planul de activitate, renunț totuși dat fiind caracterul general al acestei expuneri și probabilele discuțiuni ce se vor isca cu ocazia carora se pot face precizări.

Trec deci la

Problema teatrului.

O problema care și-a găsit un fericit început de soluționare grație concursului personal și efectiv pe care P. S. Sa Episcopul Andrei l-a acordat tinerei asociații a publiciștilor români din Arad, ce și-a luat asupra sa ingrata sarcina a permanentizării reprezentațiilor românești în teatrul nostru comunal.

Deși repetarea unor adevăruri cunoscute de toți ar putea obosi, n'o cred totuși nefolositoare.

Teatrul românesc permanent în Arad — nu putem avea! Nici acum, nici în viitor. A crede altfel înseamnă a ne amăgi pe noi înșine. Experiințele pornite din cele mai nobile intențiuni, cu cea mai inflăcărata însuflețire, la Oradea și Timișoara — pentru Timișoara aș putea adăuga: cu cel mai larg, poate chiar prea larg, concurs material al autorităților respective — ne pot servi un concludent exemplu. Craiova — cetatea Banilor la propriu în ambele înțelesuri — a trecut și ea prin aceasta amară decepțiune.

Și nu este un secret pentru nimeni ca în însași Capitala Ardealului, centrul geografic, politic și cultural al întregului ținut de dincoace de munți, Teatrul Național și chiar Opera — agonizează! Dacă n'ar fi subvenția Statului — acordată dintr'un imperativ de mândrie națională nu numai regională, poate ca Teatrul din Cluj demult ar fi închis porțile, spre durerea sincera a singurilor lui spectatori credincioși și quasi grațiuți: studenții!

Dece nu se poate menține o trupă de teatru permanent în provincie, vom deduce din considerațiunile ce le vom face cu privire la Arad.

Nu putem avea teatru permanent în Arad pentruca: nu avem actori, nu avem spectatori și nu avem bani.

Sa presupunem că bani s'ar putea găsi — cum s'au găsit la Oradea, la Timișoara, cum se găsesc la Cluj. Am face decoruri, ne-am procura rechizita, am plăti actorii o luna-doua, un an.

Dar nu avem actori! Sa-i improvizăm din diletanți? Ar trebui să înființăm pe deasupra și un conservator de artă dramatică. Sa-i împrumutăm sau sa-i închiriem dela alte teatre? Dar care actor bun ar lăsa Clujul sau Bucureștii pentru a se sbuciuma pe scena teatrului din Arad într'un rol de creație înconjurat de un ansamblu șters și în fața unei sali goale sau decorată pe ici colea cu spectatorii intrării gratuite sau ai biletelor de favoare?

Nu! Nu putem avea un teatru al Aradului pentruca nu avem public. Simplu, dureros — dar e adevărat.

Cu tot publicul românesc din Arad — vorbesc de cel amator de teatru și care a dispus sa faca un cât de mic sacrificiu material — abia de poți umple odata sala.

Dovada: incercarea facută anul trecut de comitetul de patronaj de a da doua reprezentatii consecutive cu aceeași piesa. La a doua reprezentatie sala era aproape goala. O dovada și mai concludenta ne-a oferit-o Tanase în împrejurari similare. Pentruca de nenumarate ori a trebuit sa introduca scaune și în orchestra, odata a anunțat din timp doua reprezentatii cu acelaș spectacol. Rezultatul? A doua reprezentatie, deși în zi de sarbatoare, s'a facut »în familie«. Și doar Tanase este rasfatatul publicului aradan din tot județul și pe deasupra singura trupa teatrala care se bucura și de prezența unora dintre minoritari.

Lipsa publicului dela teatru nu trebuie sa ne mire și nu poate fi condamnabila.

Bucureștii dinaintea rasboiului avea 3 teatre la 280—300.000 locuitori. Și fiecare din aceste teatre dadea o premiera pe saptamâna. Daca se întâmpla ca piesa sa cada — și nu era exclus, mai ales la Național care trebuie sa incurajeze literatura dramatica originală — piesa era scoasa de pe afiș dupa 2 cel mult 3 reprezentatii. Dar chiar piesele acceptate de critica și de public înjumatațeau sala dupa al 5 al 6-lea spectacol.

Sa raportam acest fapt la patura culta româneasca din Arad — care, cu suburbii și cu minoritari la un loc abia numara vre-o 80.000 locuitori. Raportul se menține cu o foarte ușoara înclinare în favorul Capitalei antebelice, care însa pe atunci nu depășea numarul de cinematografe din Aradul de astazi.

Cu riscul de a obosi și poate chiar de a indispune, trebuie să adaug câteva cuvinte pentru apararea bietului intelectual român aradan. Omul acesta a ajuns prizonierul propriei lui situații sociale. Sunt luni întregi din an, în care nu el, nici familia, nici profesiunea nu dispun de el — ci societatea în care este obligat sa traiasca. Incepând de Luni și până Dumineca viitoare curg invitații la: conferințe, ședințe de comitet, adunari generale, serbari festive, concursuri sportive, mese camaraderești și invitații însoțite de bilete, — câteodata adevărate somații — la: teatru, serate dansante, baluri, ceaiuri, reuniuni de binefacere; abonamente la ziare, reviste; cotizații de membru la asociații profesionale, societati sportive, cluburi...

Nu. Publicul nu poate fi învinuit că nu susține cu prezența și contribuția sa baneasca un teatru permanent în Arad. Și orice incercare în acest sens ar fi dela început condamnata.

Soluțiunea la care s'a ajuns prin aducerea periodica a trupelor din București, este cea mai nimerita. Ralierea Timișoarei la aceasta acțiune este un și mai fericit pas făcut pentru permanentizarea teatrului de vest. Sfortările comitetului de patronaj se pot îndrepta acum spre Oradea, — și mai departe: spre Carei, spre Satu-Mare. Când direcția generală a trupelor va reglementa trimiterea de echipe cu piese de valoare, instructive, cu decoruri, costume și interpreți creiatori de roluri, pentru câte-o săptămână de reprezentatii de-alungul graniței de vest — teatrul nu va mai

fi o chestie de »bun românism« pentru spectator, ci o manifestație de înaltă, necesară și reconfortantă cultură — iar pentru cei ce s'au străduit să-l inițieze în felul acesta, o satisfacție morală ca atât de chinuitoarei probleme a teatrului, i-au dat cea mai fericită deslegare.

Aș mai putea adăuga ceva ce ar putea completa o lipsă: reprezentațiile populare — ale pieselor potrivite, — pentru școlari, militari și lucrători. Regia acestor reprezentații — dublate — ar fi acoperită chiar prin prețurile de intrare, echivalente cu ale cinematografeleor, iar participarea pentru școlari și lucrători s'ar putea organiza prin Strajerie.

* * *

Paralel cu teatru, avem muzica — concertele instrumentale de tot felul, concertele corale. Avem în Arad 3 sau 4 societăți muzicale dintre care una cu vechi tradiții românești. Două din ele »Armonia« din Arad și »Lyra« din Chișineul-Crișului, fac parte din Federația noastră. Ca laic în materie muzicală nu mă pot amesteca în rosturile lor. Mi-aș permite însă să le sugerez pentru marile recepțiuni festive — naționale și ocazionale — precum și pentru unele eventuale călătorii de amuzament sau de propagandă, alcatuirea unui repertoriu comun. Federalizarea înseamnă în primul rând o colaborare frățască și o îndrumare unitară.

Mai cred că și producțiile muzicale ale acestor societăți ar trebui programate tot prin planul de activitate al Federației. Aceasta nu însemnează nici tutelare nici imixtiune ci o mai perfectă eșalonare a diverselor manifestații culturale.

Asupra concertelor instrumentale nu putem insista. Aceste manifestații culturale aparțin în parte oștirii, în parte filarmonice locale și sporadic impresarilor cari comercializează producțiile artistice ale marilor virtuoși — caror impresari noi nu ne putem nici într'un caz substitui.

Rămâne deschisă problema romanizării filarmonice din Arad, care nu de mult și-a sărbătorit centenarul. Inceputul l-a făcut tânărul și neobositul dirijor al muzicii reg. 93. Susținut de câțiva oameni de inimă, s'a impus pe de-o parte ca dirijor al orchestrei filarmonice și pe de alta parte pregătește cu însuflețire elementele tinere din școală pentru a fortifica prin ele pe latura românească structura Filarmonice. Sunt sigur că timpul va desăvârși opera începută.

Și pentru că suntem în domeniul muzicii, mi-aș permite o întrebare: oare de ce reprezentațiile de operă — destul de rare azi — nu mai au succesul răsunător de odinioară?

N'ar fi bine ca prin Comitetul de Patronaj al teatrului să se încerce — de acord cu Timișoara și Oradea — aducerea Operii din București pentru câteva reprezentații oneste? Când zic onestă, înțeleg reprezentație bucureșteană — nu de umplură.

*

Chestiunile monografice, etnografice, istoriografice și arheologice, formează obiectul referatelor speciale ce vor completa programul de după masă al Congresului.

*

Presă.

Rămâne să mă ocup, pentru completarea expunerii mele, de acei agenți de informare și de difuzare a manifestărilor culturale — ca și a manifestărilor de tot felul — ce constituie publicistica în general, *ziarul* și *revista*, în special.

Pentru oglindirea stării de fapt ne-a venit pe neașteptate în ajutor par. Dr. Gh. Ciuhandu care, vorbind despre »Congresul Cultural al Aradului« în nr. 4 anul 62-a al Revistei »Biserica și Școala« — decana necontestată a tuturor publicațiilor din Arad, și una dintre cele mai vechi reviste din țară — ne pune la îndemână un admirabil tablou sinoptic, cuprinzând toate efemeridele aparute în Arad, dela 1862 și până astăzi.

Iată ce constată parintele Ciuhandu:

»Dela 1862, când începe sfios firul publicisticii aradane și până la 1918, adică în curs de 44 ani, în Arad au aparut succesiv 14 publicații. Din acest timp începe organul »Biserica și Școala« cu cei 61 ani de viața trăită, apoi foile noastre politice »Tribuna Poporului« mai apoi prefacută în »Tribuna« și »Românul« azi dispărute. Iar din epoca următoare de 19 ani numai, semnalăm 55 — adică cincizeci și cinci — efemeride locale, dintre cari numai 6 o mai duc.*) Iar restul de 49 foi și reviste s'au cufundat în noaptea neînțelegerii, din care le chemase la ființă un orgoliu sau interes, în cel mai favorabil caz o supraprețuire naivă a condeiului ce le urnea.

Asemenea publicații au avut de efect ca în cele din urmă, s'a dezorganizat și la Arad ca aiurea scrisul publicistic românesc și totodată, s'a zădărnicit nobila lui misiune etică, politică, națională și culturală.

Va putea trece Congresul Cultural aradan — se întreaba par. Ciuhandu — pe lângă această problemă, fără să o semnalizeze și să exprime macar un deziderat?»

Parintele Ciuhandu privește chestiunea — după cum vedem din citatul făcut și din cele ce vom mai face — din punctul de vedere etic. Dar etica în materie de publicistica — ca și în domeniul politic și tocmai pentru că ziaristica este și astăzi ca totdeauna în strânsă conexiune cu politica — își are relativitatea ei... Ziaristul este un profesionist al scrisului cotidian; de pe urma lui trăiește, iar ziarul îi da posibilitatea să trăiască. Deci ziarul este o afacere comercială ca oricare alta. Pe acest temelie sunt concepute și trăiesc marile cotidiene de pretutindeni: te servesc — îmi plătești. Ca și în politică: »îmi dai votul? te servesc«, sau: »te-am votat, — ești obligat să-mi faci cutare lucru«.

Vremea apostolatului în gazetărie a trecut de mult. La drept vorbind nici nu cred să fi existat vreodată apostolat în scrisul cotidian.

Probitate, bună credință și puțin apostolat, — dacă îngaduți — la

Aceste 6 sunt:

ziarele: Ecoul, Știrea și Curierul.
revistele: Școala vremii și Hotarul,
rev. umoristică: Bravo!

Dăr. Ciuhandu i-au scăpat totuși unele adevărate efemeride — care apar și astăzi cum pot și când pot.

»Biserica și Școala,« la »Școala vremii« — la »Hotarul« — dar să nu mergem mai departe. Fiecare din cele 2 cotidiene aradane, are o regie zilnică de 2—3000 lei, poate mai mult. De unde să scoată cheltuielile zilnice? Din ce să trăiască redactorii, personalul? Din abonamente? Exclus.

Pentru mine, omul acela care de 12 ani își plimă foaia dintr'un oraș în altul de-alungul frontierei vestice, târbacind pe oricine i se pune de-acurmezișul, dar neîncetând să apară — și celălalt care de 7 ani, laudă zilnic pe cine-i iese'n cale, fără să înjure niciodată pe nimeni — dar continuă să apară, — trăind și unul și altul și ceilalți de pe lângă ei, de pe urma acestei profesii comercializate — au făcut pentru publicistica aradana mai mult decât facem noi toți la un loc de atâția ani. Zi de zi ei au însemnat în foile lor nimicurile cotidiene care pentru cercetătorul viitor constituie oglinda fidelă a starilor de fapt din ultimul deceniu. E adevărat că în mintea și în intențiile noastre aceste situații prezintă mai multă curățenie, mai multă finețe, mai variată coloratura stilistică și chiar mai multă corectitudine gramaticală și ortografică. Dar toate acestea au rămas în sacrul depozit al bunelor noastre intenții. Ei au lucrat și ne-au fotografiat inactivitatea.

De 10-de 15 ani dorim cu toții o gazetă românească de cultură, de informațiuni, de luptă națională.

Unde este această foaie?

Istoria presei românești la granița de vest în primele două decenii dela Unire o scriu ei — nu noi! Bine sau rau, frumos sau urât, meritul este al lor care au fost singuri și-au început din nimic — în timp ce noi toți la un loc, n'am elaborat decât concepții și nu ne-am afirmat decât prin critica.

Să-i înlăturăm — de acord: dar ce punem în loc? Foile acestea trăiesc pentru că s'au făcut necesare. Cu ce umplem golul dispariției lor?

Mi-aș permite o paralela. Cu câțiva ani în urma, înainte de a se înființa Regia autonomă a C. A. M.-ului, piața aradană era invadată de țigările ungurești, aduse prin contrabandă. Fabricatele noastre erau inferioare și calitativ și ca aspect. Ori cumpărai, cu bani scumpi, tuburi goale, ori tutun împietrit în ele. Erai fericit când un prieten sau cunoscut îți oferia o cutie de *Kedive* sau *Memfis* — pe care le fumai în orele de tabiet...

S'a înființat C. A. M.-ul. Țigările bune, fabricate cu îngrijire, admirabil împachetate au apărut pretutindeni — și s'au impus. Curiozitatea mai întâi, mai apoi buna apreciere a lor i-a făcut clienți pe minoritari. Și-am asistat la scene care mi-au umplut sufletul de mândrie: mulți din cei cari plecau peste hotare se aprovizionau copios cu țigărete de ale noastre, luând asupra lor riscul reviziei vamale. Țigările ungurești au dispărut ca prin farmec — de-atunci! Sunt ani când n'am mai văzut una.

Tot astfel s'ar petrece lucrurile și cu demult proiectatul mare cotidian de informațiuni și luptă românească al nostru. Să îndrăznim a-l scoate. Avem condeie tinere, bine pregătite, entusiaste. Să ni le apropiem, să le folosim! Foile existente — prin nepăsarea noastră — necorespunzătoare, prin ținuta lor, vor dispărea din primele zile ale apariției acestui organ de viață pulsație a vieții românești locale și de înaltă și obiectivă ținută etică și spirituală — întocmai ca țigările ungurești de acum câțiva ani de pe piața Aradului.

Pe aceasta linie ne unim din nou cu par. Ciuhandu când constata :

»ca publicistica românească e în plin proces de diferențiere și înstrăinare dela misiunea sa cu adevărat națională — și ca :

Un Congres cultural, ca cel de-aici, nu va putea trece nepasator fără sa exprime cel puțin un deziderat: de a se reda Aradului prestigiul gazetaresc de odinioara, prin creierea unui cotidian cu adevărat național în sens superior«.

*

Acest cotidian împreună cu revista »Hotarul« ar forma cele mai eficiente mijloace de legătura între oraș și sat, între îndemn și faptă, între idee și creație.

»Hotarul« ar reflecta, după cum face și azi, întreaga mișcare literară și culturală a ținutului prin tot ceea ce are el mai reprezentativ, și s'ar face necesar, fără sa fie impus, chiar acelor abonați cari îl primesc de ani de zile și continua sa-l primească fără sa-și achite obligațiunile către administrație. Este și aceasta, ca atâtea alte manifestari negative, o lipsă de conștiința cetățenească prin contribuția căruia nu ne prea putem afirma supremația culturală...

* * *

După cum nu ne putem impune în ochii concetățenilor minoritari din acest oraș dacă nu isprăvim odată cu povestea aceluia monument al unirii, despre care numai eu aud vorbindu-se și colectându-se de vre-o 14 ani!

Se împlinesc anul acesta 20 ani dela Unire și Aradul nu are încă un monument public care sa simbolizeze și să ateste în ochii străinilor aceasta Unire.

Trei busturi — atât ne-am învrednicit sa ridicam în acești aproape 20 de ani! Trei busturi și o cruce comemorativă.

Este cel mai umilitor certificat al paupertății noastre sufletești.

Intr'un oraș cu atâtea oameni cu stare și cu politicieni cari pentru un simplu mandat de parlamentar pun la bătaie sute de mii de lei — noi n'am fost în stare sa adunam suma necesară unui monument al recunoștinței pentru Regele liberator și întregitor!

Cârpim strazile cu milioane anual — dar nu putem împodobi o piață publică macar cu câteva sute de mii în 20 de ani!

Iată, între atâtea altele, strigatul de durere pe care nu trebuie sa-l înabuse pereții acestei sali în care se pune în ansamblu și amănunte problema *supremației* culturii românești la granița de vest!

Concluziuni generale

La sfârșitul fiecărui capitol tratat am exprimat sugestii și am făcut propuneri cărora, după aprecierea Dvs, le puteți da sau nu curs. Ele n'au pretenția de a fi cele mai bune; nici macar bune: cel mult demn de reținut.

Problemele tratate sunt toate de ordin local. Unele exclusiv locale — altele se pot împleți cu necesitățile similare ale orașelor învecinate, Timișoara și Oradea — spre exemplu: conferințele din oraș cu subiecte generale, teatrul, opera.

Cred ca ar trebui, ca sub îndemnul inițiativei private, să ia contact între ei înșiși reprezentanții autorităților din aceste orașe, pentru ca împreună să stabilească modalitățile unei cât mai efective colaborari. Când primarii municipiilor Timișoara, Arad, Oradea s'au pus de acord, în ceea ce privește reprezentațiile de teatru, spectacolele de opera și ciclurile de conferințe — permanentizarea acestor periodice manifestari culturale nu mai poate suferi nici o întârziere.

Dar această colaborare să nu se limiteze la nevoile comune ci să susțină și alte nevoi pur locale, ai caror beneficiari putem fi indirect — de ex.: Timișoara lupta de mult pentru un post de radio emisiune. S'o susținem cu sinceritate și căldură, alături de Oradea, în aceasta justificata pretențiune.

Așadar o largă și sincera colaborare pe toate terenurile vieții culturale — chiar și în manifestațiile sportive românești — tenis, canotaj, foot-ball — chiar când ar fi vorba de interese pur locale.

* * *

Toate problemele enumerate aici, și cele de interes comun și cele de ordin pur local, trebuie studiate în lumina posibilităților materiale de realizare, și împărțite după aceste posibilități în trei categorii:

1. Acele a caror realizare e sigura
2. „ „ „ „ „ „ probabila
3. „ „ „ „ „ „ problematica.

Și să purcedem imediat la aducerea la îndeplinire a celor sigure.

Pentru celelalte să întocmim planul de lucru *eșalonat pe un număr oarecare de ani*.

Aceasta eșalonare să se facă pe etape în ordinea importanței și a necesităților. Când vom atinge prima etapa, — așa cum am atins etapa preliminară a dibuirilor prin congresul nostru de azi — putem avea certitudinea apropiatei supremații a culturii românești la granița de vest.

Al. Constantinescu

MONOGRAFIA ROMÂNEASCĂ A JUDEȚULUI ARAD

de Dr. CORNELIU RADU

Intocmirea monografiei județului Arad s'a impus ca o necesitate inexorabilă încă din primii ani ai desrobirii noastre naționale. Cu toate acestea, abia în anul 1924 s'a făcut primul pas concret spre realizare, când primăria municipiului Arad a creat un fond al monografiei, fond ce n'a mai fost apoi alimentat decât în anul următor, cu o sumă tot atât de modestă ca și cea inițială. În anul 1926 primăria, deși n'a mai adăugat nimic la fondul existent, n'a parasit totuși complet câmpul unor asemenea preocupări, deoarece a subvenționat merituosă lucrare a Dlui Prof. Petranu asupra bisericilor de lemn din județ. Dar de aci și până în anul 1932 nu mai aflăm nici o urmă ce ni-ar putea indica un interes oarecărui fie din partea publicului, fie din partea oficialității față de această problemă. În sfârșit, în ziua de 29 Ianuarie 1932 comisiunea interimară a municipiului se decide să rupa valul uitării și să institue concurs pentru cea mai bună lucrare monografică ce s'ar întocmi asupra județului și municipiului Arad, urmând ca sarcina redactării precum și cheltuiala de tipar să o suporte tot primăria. Decizia de mai sus n'a putut însă, cum de altfel era și firesc, să rezolve o problemă atât de complexă, iar de atunci și până astăzi nu s'a mai încercat nici un pas pe calea înfăptuirilor.

Dacă, în ciuda bunelor intențiuni cari, după cum am arătat, n'au lipsit cu totul, nu s'a ajuns încă la alcătuirea unei opere de necontestată importanță culturală, nu numai pentru ținutul nostru, ci și pentru întreg neamul românesc, vina o purtăm deopotrivă noi oamenii ca și împrejurările; căci pe lângă multă trudă, îndârjită perseverență și adâncă pricepere, întocmirea unei monografii de vaste proporțiuni și judicioasă sinteză cere și o ambianță spirituală și socială prielnică preocupărilor de profunde și migaloasă analiză.

Or, îndată după savârșirea sublimului act al unirii, marea masă a intelectualilor noștri a fost captată de organizația de stat, iar energiile capabile de eforturi și realizări culturale au fost absorbite fie de obligațiuni profesionale, fie de cerințele vieții sociale, în plină și neîncetată framântare, dar mai ales de patima politicianismului, cuceritor de bunuri materiale și vrajmaș înfocat al creațiilor spirituale.

Deși demonul politicianismului n'a încetat nici în zilele noastre să copleșească multe din sufletele înzestrate cu puteri creatoare, iar materialismul calculat și rece continuă să inabuse cu aceeași cruzime elanul idealismului, Federația Societăților Culturale, atinsă de adierea unui suflu proaspăt și înviorator ce se degajă încă timid din framântările vieții zilnice, socotește că a sosit momentul prielnic pentru ca orașul și județul Arad să-și întetească stralucirea nimbului câștigat în luptele pentru pre-

gatirea și desavârșirea marelui act de dreptate istorica dela 1 Decembrie 1918, prin realizari de înalta valoare spirituala, între cari un loc de frunte s'a rezervat monografiei ținutului.

Succesul oricarei acțiuni fiind în bună parte în funcție de o norocoasă alegere a obiectivelor de atac cât și de o raționala procurare și utilizare a mijloacelor de lupta, ma simt obligat sa va îndrept atențiunea în primul rând spre acești factori cu influența hotaritoare și asupra acțiunii al carei drapel îl desfășuram astazi. Ca urmare permiteți-mi sa va întrețin câteva momente, arătându-va felul cum se contureaza în mintea mea principiile și acțiunea luptei ce pornește astazi pentru cucerirea unui bun spiritual ce merita toata osteneala.

Ma voiu ocupa pe rând de cei trei factori cu rol determinant în evoluția acțiunii noastre și anume: a) obiectivele monografiei, b) organizarea muncii, c) procurarea fondurilor.

1. Obiectivele monografiei.

O lucrare monografică asupra unui ținut oarecare întâmpina dificultăți serioase, din pricina că ea trebuie sa reflecteze totalitatea realităților materiale și spirituale din acel ținut. Greutățile adeseori insurmontabile ce se ivesc în calea adunării materialului documentar cât și la clasarea și prelucrarea acestuia, ne explica cu prisosința faptul de ce monografiile de vasta sinteza istorica-geografica-economica etc. sunt din ce în ce mai rare și în schimb sporesc cele cu obiective restrânse. Înainte de a purcede la înfaptuiri, trebuie să ne punem deci și noi întrebarea, ce anume dorim să realizăm.

Să luptăm pentru monografia »totalitara« — aplicând termenul la modă — sau să ne mulțumim cu o serie de monografii parțiale, fiecare din ele limitate la diferite aspecte sau evenimente sau preocupari ale vieții sociale? Dacă am fi conduși exclusiv de criterii de ordin științific și utilitarist, desigur ca ar trebui sa ne hotărâm pe lângă monografiile fragmentare a caror întocmire întâmpina dificultăți mai ușor de învins decât aceea a monografiei totalitare, iar ca valoare documentara se pot mai ușor ridica deasupra mediocrității, prin faptul ca elementele de informație se pot culege, coordona și analiza sau sintetiza în condițiuni mai favorabile.

Dat fiind însă că pașii noștri sunt calăuziți de un comandament mai puternic decât acel al utilitarismului sugrumator de avânturi creatoare, iar orgoliul științific nu trebuie să inabuse prin tirania rațiunii clocotul sângelui și vapaia sufletului, *scopul nostru nu poate fi acela de a face știință numai de dragul științei ci, slujindu-ne de mijloacele sale multiple, să consacram vieții românești din ținutul Aradului o operă menită să statornicească drepturile imutabile ale neamului românesc asupra acestui pământ strămoșesc și a ne afirma voința dâră de a stăpâni prezentul și a bate cu vigoare tinerească la poarta viitorului.* Dacă ținem seama și de faptul că faimoasa monografie jubilara, întocmita pentru preamarirea mileniului unei stăpâniri uzurpatoare, a deformat tendințios adevărurile istorice și sociale, cu scopul vadit de a justifica o supremație politica, economică și socială nedreapta, o atare înfaptuire trebuie să constituie pentru noi mai mult decât un desiderat: o sacra datorie față de imensa jertfa de sânge a înaintașilor noștri.

Or, restabilirea realităților modelate și sugrumate în corsetul strâns al șovinismului maghiar nu se poate obține prin lucrări monografice fragmentare, ci numai printr'o monografie totalitară, întocmită cu respectarea adevărilor istorice și sociale, scrisă la înțelegerea și priceperea tuturora și desfacută din camașa de forță a disciplinei școlastice.

Evident că o lucrare de asemenea proporțiuni cere o muncă îndelungată, 1—2 decenii chiar, iar ca urmare o rabdare prea mare din partea publicului, grabit a cunoaște rezultatul eforturilor noastre. Deaceea cred că, fara să ne abatem cătuși de puțin dela principiul operei totalitare, ar fi prudent ca redactarea și editarea sa se facă în etape, pe fascicule sau volume, constituind unitați perfect încadrate în marea opera de sinteză. În aceasta ordine de idei, mă gândesc la *efectul ce l-ar avea asupra tuturor aceloră cari vorbesc și simțesc românește apariția, cu ocaziunea jubileului de 25 ani dela Unire, a acelei părți din monografia Aradului, care ar trata contribuția Aradului la actul Unirii, apoi situația etnică-social-economică și politică precum și realizările geniului nostru creator în sfertul de veac ce a urmat acestui act.*

Deși lucrările monografice restrânse, ca obiect, scop și mijloace de realizare, nu intra în preocupările noastre, acestea pot aduce totuși foloase însemnate cauzei, prin materialul documentar cuprins în conținutul lor și analizat cu patrunderea specialistului. Ca atare, prețioasele publicațiuni din cadrul istoriei bisericești ale I. P. Cucernicului Iconom Stavrofor Dr. Gh. Ciuhandu, scrierile monografice ale I. P. C. Icon. Stavr. Dr. T. Botiș, prof. Tr. Mager, prof. Gavanescu, I. Tolan, I. Moldovan, Oct. Lupaș, P. Țiucra, — Pribeagul, Cornelia Bodea și alții, merita toată atențiunea și recunoștința noastră. Deasemenea tot ce se va lucra de aci încolo în acest domeniu, va constitui o piatră mai mult la temelia operei ale carei contururi le tratăm astăzi.

2. Organizarea muncii.

O monografie de însemnată și proporționale aceleia proiectate de noi, nu se va putea însă înfaptui de un singur om, ci numai printr'o colaborare armonioasă a mai multor pioneri, salahori sau conducători, cu toții muncind după directive bine chibzuite și aplicate.

Deaceea prima noastră preocupare trebuie să fie întocmirea unui plan de muncă, care să cuprindă nu numai scheletul monografiei ci în același timp și distribuția, gruparea și sarcinile elementului uman angajat în acțiune. Spre a obține întocmirea unui asemenea plan, putem recurge la următoarele soluțiuni: a) publicarea unui concurs cu premii sau b) în-sarcinarea cu studiul și elaborarea acestuia a unuia sau mai-multor personalități cu reputație consacrată în materie.

Odata ce ne aflăm în posesiunea planurilor de muncă, putem proceda fara întârziere la lucrările monografice propriuzise, cari se vor desfășura în două etape. Prima etapa va fi consacrată adunării, selecționării și clasării materialului, iar a doua coordonării, dospirii, într'un cuvânt elaborării monografiei.

Prima etapa în mod firesc va fi stăpânită de monografiștii salahori, cari vor culege din zor materialul documentar din vrafurile cărților, ca și din taințele sufletelor, din rosturile gleei, ca și din farmecul cântece-

lor, din întinsul câmpiilor, ca și din frunzișul muntos al codrilor, de prețindenea unde viața omenească freamata, se zamislește și se stinge.

Intru cât în cadrele monografiei se va face un loc însemnat și ilustrării realităților sociale, economice, sanitare, culturale, etc. din zilele noastre, întrevad necesitatea, în lipsa unor elemente cu pregătire temeinică în tehnica culegerii materialului documentar, să se recurga și la serviciile intelectualilor dela sate. În acest scop, cred de bine că din timp să-i inițiem în elementele de bază ale tehnicii monografice. Este adevărat că inițierea învățătorilor se face chiar în cursul școlarității, dar de obicei numai pe un plan teoretic, în schimb a celorlalți intelectuali de loc. Deoarece însă cunoștințele teoretice și de altcum sumare nu pot înlocui practica pe teren, așa crede util ca autoritățile superioare ale bisericii și învățământului primar să impună tinerilor învățători și învățătoare, elevilor normalști și preoților din jud. Arad, ca în mod obligator și repartizați în serii să participe la cursurile practice de inițiere în tehnica monografică, cursuri ce trebuie de aci încolo să ființeze pe lângă fiecare echipă a Fundațiilor Culturale Principele Carol și a Institutului Social Banat-Crișana.

Întreg materialul adunat în cursul lucrărilor monografice va forma parte integrantă din arhivele județului, pentru a căror înființare va deschide astăzi o luptă dreaptă I. P. C. Să Dr. Gh. Ciuhandu.

Paralel cu adunarea materialului documentar, se va desfășura și activitatea de selecționare. În această direcție Institutul Social, prin specialiștii săi în diferitele ramuri ale științei, ar putea aduce servicii însemnate cauzei.

Munca de adunare și selecționare terminată, începe a doua etapă, în care cercul muncitorilor se va restrânge la puținii chemați cari, retrași în liniștea singurătății, vor talmaci hrisoavele și diplomele, faptele și evenimentele, patimile și suferințele, războaiele și epidemiile, belșugul și foametea, pentru ca din amalgamul acesta să cristalizeze și să scoată la lumina adevărului rosturile existenței noastre etnice pe aceste meleaguri.

La rândul lor, cei mulți dar nechemăți la zamislirea acestei creațiuni de pură spiritualitate, care așteapta în tihna ziua când se vor putea desfata la comorile scoase la lumina zilei prin chinuitoarea framântare a creierului, nu-și vor uita de-o înaltă îndatorire și anume de a contribui cu banul lor la eternizarea prin tipar a unei munci de Sisif.

3. *Procurarea fondurilor.*

Dupa calculele aproximative, cheltuelile împreunate cu întocmirea și editarea monografiei s'ar ridica la o sumă de cinci milioane lei, sumă enormă în aparență dar, dacă ținem seama de faptul că din ea se va alimenta o acțiune cu o durată ce trece marginile unui deceniu, aceasta se va arata ca măsurată nevoilor reale. Astfel fiind, să nu ne amăgim cu iluzia deșartă, ca simțământul datoriei, la care facem apel, să aibă puterea magică de a deschide punga cetățeanului căci, bizuindu-ne numai pe efectele acestui simțământ, niciodată nu vom ajunge în situația fericită de a vedea rasarind din teascurile tiparului slovele menite a ne vesti biruința nizuințelor noastre. Deaceia încă de cu vreme trebuie să

cautam și sa aflam mijloacele, pentru ca lipsa resurselor materiale sa nu constituie un impediment în desavârșirea operei în creare. Or, daca acceptam principiul ca fiecare cetățean al județului are obligația de a contribui cu creierul sau cu punga, iar la nevoie chiar cu amândoua la realizarea acestei opere și, pe de alta parte, mai facem și constatarea ca imensa lor majoritate din nepricepere, insensibilitate sau din cauza că stau sub stăpânirea materialismului sterp al timpurilor, nu dau ascultare chemării la datorie, nu vad o soluție mai justa și mai eficace pentru asigurarea resurselor materiale de cari avem neaparata nevoie, decât aceea de a ne îndrepta cu pretențiunile noastre spre casierile colectivitaților, alimentate din contribuțiunile obligatorii ale aceluiași cetățeni, cari izolați refuza sa ofere un obol neînsemnat, în colectivitate însă sunt mai puțin refractari. Cercetând bugetele municipiului, județului și ale comunelor rurale din cuprinsul acestuia, cari împreună se ridica la o suma de aproximativ 260 milioane Lei, vom ajunge la concluzia ca, daca timp de zece ani succesiv, ni s'ar acorda o cota de abia 2 la 1000 din aceste bugete, în cursul unui singur an am obține 500.000 Lei, iar în cursul a 10 ani am dispune de cinci milioane Lei. Și sarcina aceasta nu este atât de mare încât sa n'o poata suporta cu ușurința pâna și cea mai modesta gospodarie comunală. Prin urmare nu e nevoie decât de înțelegerea capilor de totdeauna ai județului și municipiului și suma necesara pentru întocmirea monografiei se acoperă fara prejudicii materiale pentru gospodăria colectivitaților și mai puțin pentru aceea a particularilor, caei sarcina ce aceștia urmeaza să suporte e abia de 1.25 Lei la an pe cap de locuitor. Evident că la nevoie se va face apel și la contribuția statului tot atât de interesat în mișcările culturale dela granița de Vest, ca și județul sau oricare cetățean din acest ținut.

Sumele obținute vor trebui însă cu strașnicie pazite, spre a nu primi o alta destinație decât aceea în scopul careia au fost oferite. Spre a preveni orice tentație de înstrăinare sau deturnare, inca dela început se va întocmi un regulament de administrare a fondului, iar numerarul se va pastra la Banca Națională, unde se vor varsa subvențiile acordate de stat, județ și comune, precum și toate eventualele donațiuni în numerar sau efecte de stat.

Din rezumarea celor expuse pâna în prezent, se degajă următoarele concluziuni:

a) Întocmirea unei monografii a județului Arad constituie nu numai un desiderat, ci și o necesitate culturală și națională inexorabilă pentru acest ținut.

b) Monografia ce se va întocmi trebuie să aibă un caracter totalitar, adica sa reflecteze în întregime realitățile materiale și spirituale ale trecutului și prezentului.

c) O monografie parțială cu privire la contribuția Aradului la actul Unirii, precum și asupra realizărilor efectuate de geniul nostru creator în diferite ramuri ale activității omenești în cursul anilor ce au urmat acestui act, ar constitui cel mai vrednic omagiu pentru jubileul de 25 ani al desrobirii noastre naționale.

d) Necesitatea întocmirii unui plan de munca amanunțit, se impune ca o condiție primordială pentru începerea lucrărilor sub bune auspicii.

e) Munca specialiștilor trebuie sprijinită de toată suflarea românească,

dar mai ales de învățătorii și preoții satelor. Inițierea acestora în tehnica monografică, prin cursuri practice, este de reală și necontestată utilitate.

În opera de selecționare a materialului documentar, Institutului Social Banat-Crișana îi va reveni un rol de seamă.

Pentru acoperirea cheltuielilor ce se ivesc în legătura cu opera proiectată, e necesar un fond de aproximativ 5 milioane Lei, fond alimentat din contribuția anuală a statului, județului și a tuturor comunelor din județ, precum și din eventualele donațiuni ale filantropilor. Administrarea fondului se va face cu cea mai mare scrupulozitate, pe baza unui regulament special.

Uriășele energiei dinamice, deslanțuite de civilizația secolului al XX-lea, a imprimat o iuțeală uluitoare și în faptele oamenilor. Numeroase sunt învinuirile ce se aduc acestui ritm nou de viață, ceea ce însă nu i se poate tagadui, este îmbelșugată revărsare de forțe creatoare pe care a pricinuit-o. De aceea, ca încheiere, să ne exprimăm dorința ca cel puțin pe terenul preocupărilor de astăzi să fim robii noului ritm. Să nu șovăim niciun moment, ci chiar de acum să dam impulsul de pornire alegând un comitet de acțiune, având îndatorirea de a îndeplini lucrările și demersurile ce se impun în vederea obținerii planului de lucru, fondurilor, — recrutarea specialiștilor, îndrumarea lucrărilor de ordin tehnic, fiind date unui comitet de specialiști, care se va constitui la timpul oportun.

Comitetul de acțiune, propun să fie ales chiar azi, în modul următor: președinte, P. S. Sa Episcopul Andrei Magieru; membrii: Prefectul jud. Arad, Primarul municipiului Arad, Primpreședintele Tribunalului Arad, membrii comitetului Federației Soc. Cult. din Arad și intelectuali, cari vor fi cooptați ulterior.

În deplină convingere a biruinții, îndrept apelul meu calduros către toți aceia cari au legături trainice cu acest ținut, să fie la datorie.

Dr. Corneliu Radu

ARHIVELE ARĂDANE

de Dr. GHEORGHE CIUHANDU

Intruniți în congresul cultural de față, lucrările noastre propriu zise încadrează, cum vedeți, *problema arhivelor*, cari interesează trecutul românesc de aici, până acum numai trait și, în parte, uitat din pricina că au lipsit înțelegerea și condițiile necesare pentru desgroparea lui, de a fi fost trecut în lucrări istorice și, prin mijlocirea acestora, în conștiința obștească.

Prin urmare, congresul de astăzi începe cu un gând, pe care să-l dorim să devină și un *program real de reparație* a întrelasarilor de până aci.

De problema arhivelor fiind vorba, menționez cu satisfacție un mare și binevenit ajutor moral primit la cel mai potrivit timp: un articol prin (dela 12 Aprilie 1937) al marelui cotidian de propaganda națională »Universul«, care pune problema grabnicei aduceri acasă a arhivelor și a întregului material istoric, artistic și științific, cari ne revin, dela Viena și Budapesta (v. și No. din 29. I. 1938).

În expunerea mea, voi arăta câteva stări de lucruri cu privire la arhive, în special cele ce privesc ținutul nostru. Apoi voi înfațișa o serie de soluții despre cele ce sunt de făcut, mai ales pentru ca arhivelor, dr cari dispunem sau vom dispune în curând, să li se poată da graiu: prin cercetări istorice și studii menite să ridice conștiința obștească a Românilor de aci, folosind și istoriografia românești în deobște.

I

Chestiunea arhivelor de interes pentru istoria Românilor din acest ținut — care, poate, este până astăzi cea mai mășter tratată din toată istoria Românilor, — m'a mai preocupat, și pe mine, dar și pe alții. Din partea mea, trimit atenția celor interesați la capitolele speciale, ce am închinat acestei probleme într'o monografie mai vastă — scoasă pe cont propriu, în lipsa de sprijin oficial — despre episcopii S. Vulcan dela Oradea și Gherasim Raț dela Arad (pag. VII—XXII). Prin urmare, din acest punct de vedere și pentru a economisi cu timpul în favorul celorlalte probleme și lucrări ce ne așteaptă, voi putea să fiu cât mai rezumativ în expunerea mea.

Încep printr'o comparație în defavorul nostru. Istoria acestui ținut a fost scrisă, pe larg și cu prisos de informații și foarte tendențioasă, în favorul maghiarilor și din adins dosind trecutul Românilor, — sau cel mult scoțând la iveală, în mod tendențios și exagerat, umbrele din viața

Românilor. Și, pot să vă marturisesc — printr'o experiență personală, că în arhivele, la care am putut ajunge, se găsesc multe, chiar foarte multe documente, cu al căror ajutor se poate înfățișa trecutul nostru într'o lumină foarte frumoasă, cu pagini strălucitoare chiar, din care se desprinde nu numai diamantul suferințelor rabdate cu bună nădejde, ci și aurul scump al străduințelor pentru izbăvirea noastră sufletească-culturală și politica-națională.

Chiar aici în Arad, avem o arhivă eparhială, a Bisericii noastre, de peste 170 ani, iar la județ o și mai mare și mai veche arhivă, ce începe din 1737, norocos reorganizată și aflătoare într'o stare de perfectă ordine, ce chiumă pe oricare cercetător la o muncă relativ ușoară în raport cu cercetările în alte arhive.

De Arad fiind vorba, ne mai stau la îndemână arhivele: una, cea seminarială, exploatată în parte de par. Dr. T. Botiș, în monografia școlilor de aici, — cea de a doua e arhivă Tribunalului din loc. Și, mare pagubă și păcat, că nu tocmai într'un timp prea apropiat sau prea îndepărtat, mari cantități de documente dela Tribunal au fost valorate — nu știu din al cui ordin și cu ce temei — la o fabrică oarecare de hârtie.

Arhivă orașului Arad, destul de mare și de veche și ea, sta, într'o foarte relativă rânduială, dar cel puțin întreaga — credem — în subteranul primăriei, așteptând o vreme de înțelegere și de jertfe și de priecupuți, pentru a orânduia — cum a început Oradea, cu a sa arhivă — și spre a o pune la dispoziția cercetătorilor istorici, cari, firește, nu se pot angaja să înghită numai ei praful arhivelor.

Tot așa va trebui să se salveze și arhivă, ce a mai rămas la Tribunalul din Arad.¹⁾

Dar fiind vorba de arhivele locale și într'un sens ceva mai larg, va trebui să dam aceeași atenție și altor arhive din regiune, pentru a le salva din calea perirei și de a fi orânduite. Așa de ex. arhivă Tribunalului de odinioară din Ineu, cu actele sale privitoare la România aceluia ținut. Ba, sub un raport oarecare, arhivele noastre vor trebui complexitate și cu acte dela alte județe, de ex. din arhivă dela Deva, a județului Hunedoara, întrucât o seamă din comunele de azi ale județului Arad aparținând vechiului județ al Zarandului, care, într'o vreme, se întindea pe Valea Crișului Alb în jos, până aproape de ținutul Giulei. Tot astfel suntem interesați, nu numai la arhivă județeană din județele Bichiș și Cenad — dela Giula și Macau, în special cu privire la arhivă din Macau referitoare la comunele ce ne-au revenit din jud. Cenadului.

Mai avem și arhive vechi parohiale — între ele și ceea ce a bisericii sârbești din loc, care ar trebui cel puțin studiată, — precum și arhivele mai multor comune politice, cari arhive încă ar trebui adunate de prin podurile primăriilor, ca să nu se piardă și ele, cum a fost arsă, după câte auzim, o arhivă a administrației erariale dela Miniș, — arhivă ce putea să ajungă și până în veacul XVIII și exista până de curând la școala de viticultură, a Statului, în localitatea numită. În scurt, trebuiesc

¹⁾ În rev. „Hotarul” din Martie 1934 (pag. 27) pusesem, discret, chestiunea arhivei dela Tribunal, printr'o notiță, propunând readucerea vechii arhive la arhivă Prefecturii, unde mai este loc, ori la Palatul Cultural, ca să nu se risipească mai departe și sub nouă Președinte de Tribunal.

facute tot felul de sondari și ispitiri, pentru a salva ce mai putem din hârtiile vechi, în cari sta ascuns trecutul nostru. Tot așa trebuie să ne îndreptăm privirile și grija de cercetari istorice și spre arhivele celorlalte județe limitrofe: Cenadul, Bichișul și mai ales Bihorul; dintre cari prostia omenească a făcut să se lase trecerea, în Ungaria,* a arhivei Bihorului cu începere dela 1688—1848/9.

Arhivele episcopilor sârbești din Banat, ca și marea arhiva a patriarhiei dela Carloviț — careia i-am fost încorporați o lungă vreme (1700—1804) și de unde și până aci au fost scoase comori neprețuite pentru istoria Românilor. Și — în împrejurările politice schimbate de azi, — după cum aflasem printr'o experiență și consultație personală la Belgrad (în 1933) — ni s'ar putea face chiar unele înlesniri pentru cercetari istorice la Carloviț, unde a rămas vechea arhiva și după ce Biserica ortodoxă din Jugoslavia și-a mutat centrul de unitate administrativă la Belgrad.

Nu tot așa de ușor am putea să ne găsim intrare însă, în arhivele episcopilor unite (Oradea și Lugoj), cari și până aci au refuzat dorinți de cercetari istorice pentru cercetatori necatolici. Dar în aceeași vreme, am ajuns, ca episcopia romano-catolică din Oradea, mult mai indulgentă în această privință, să-și deschiză imensa arhivă, de milioane de acte, înaintea cercetătorilor noștri, în care menționăm aci pe pasionatul explorator și adunător de material istoric, par. Dr. Ștefan Lupșa, profesor la Academia teologică din Oradea, care și până aci a adunat important material din arhivele dela Viena, pus și mie la dispoziție, la lucrări de ale mele. Iar, dintr'un sentiment de recunoștință pietată fac aci mențiuni și despre un alt explorator de arhive, dela Budapesta, care este răsposatul profesor de preparandie aici, Dr. Avram Sadeanu. Și, dacă-mi îngăduiți, voi menționa aci și pe d. Dr. Alecsa Ivici, profesor universitar la Subotica (Jugoslavia), care a și publicat, recent, la Academia Română, un manunchiu de acte din veacul XVIII—XIX, și în parte privitoare la cultura românească și la stări din Biserica românească ortodoxă de aici, și promite a continua cu asemenea bun serviciu pentru noi.

Ce să zicem apoi de marile arhive publice, de stat, din Viena și Budapesta¹⁾, din cari și până aci, printr'o explorare foarte parțială numai, s'a hrănit esențial istoria Românilor din fostul imperiu austro-ungar și, în parte, și din România de ieri.

Aceste arhive prezintă un interes suprem, nu numai prin faptul că ele — am putea spune — sunt inepuizabile și tot pe atât de interes pentru noi, ci și pentru că — în baza tratatelor de pace — avem posibilități de a recupera din ele partea privitoare la teritoriile detașate dela Austro-Ungaria și alipite României de ieri, iar posibilitățile acestea sunt legate de un termen, aproape de scadență, fara ca să se li mobilizată factorii competenți și datornici, de a le și aduce acele arhive acasă, pen-

* La Beretyó Ujfalu.

¹⁾ Din gruparea dela Ateneul popular arădan au mai ostănit, prin cercetări istorice localnicii: prof. Ed. I. Găvănescu, avocatul Octavian Lupăș și prof. Isaia Tolan.

²⁾ Menționăm aci, câteva arhive de acest fel, din Budapesta: a) Arhiva Guvernului ardelen, b) a Cancelariei aulice Transilvanene, c) Arhiva fiscală ardelenă, b) a Conventului din Cluj-Mănăstur, e) partea pentru noi din colecția de „Urbaria et conscriptiones” ș. a. În chestia arhivelor a se consulta articolul d. D. Prodan, în revista clujeană „Gând Românesc”, fasc. pt. Ian.—Febr. 1934, reprodus și în „Gazeta antirevizionistă” dela Arad (Nr. 12 din 1935). La Viena avem altă serie de arhive de reclamat.

tru a le avea între noi și la dispoziția cercetătorilor noștri de mâine și de toată vremea.

II.

Dupa premisele rezumative de până aci, propun urmatoarele soluții pe cari le redau într'o forma cam dezvoltata, în capitole, privind chestiunea arhivelor, de o parte, iar de alta înfațișând necesitatea de a se urni sistematic cercetarile istorice privitoare la acest ținut:

I. Cu privire la arhive:

1) Se va cere intervenția grabnică a Guvernului român, în privința aducerii în țara a arhivelor și a tuturor obiectelor istorice și de arta, ca și de material științific, dela Viena și Budapesta, cari ne revin în baza tratatelor de pace dela St.-Germain și Trianon, ca nu cumva să ieșim din termenul scadent în acest an. Tot așa se va reclama guvernului maghiar să retrocedeze vechea arhiva a județului Bihor (1688—1848/9), trecuta în cursul vremii peste frontiera, precum și partea de arhive județene din Macau și Giula, privind comunele revenite României, din județele Cenad și Bichiș.

2) În privința arhivelor locale și din județ: a) se enunța necesitatea de a se constata, macar și numai relativ, numărul și starea arhivelor, printr'o comisie care să raporteze în cauza.

b) Totodata se constata necesitatea, de a se concentra arhivele răslețe, ale comunelor politice și ale altor organizații, într'un local potrivit, la Arad, eventual la Palatul cultural deocamdata, până să se poala găsi soluția pentru un local propriu, ce va trebui să intre în preocuparea viitorului apropiat.

c) Deoarece se apropie centenarul revoluției din 1848/9, să se iee demersuri pentru adunarea și orânduirea materialului istoric, în cauza, ce ar putea fi adunat dela particulari, — în vederea unei monografii a evenimentelor din acea epoca.

d) Tot așa, să se faca apel la toți aceia, cari în anul 1918 de mântuire națională au deținut rosturi publice, sau și fara de aceasta au documente de ale aceiei vremi: să le depuna, la un loc ce se va designa mai târziu, eventual la Palatul cultural, în vederea unei monografii — de 20 sau 25 ani — dela înrângerea jugului maghiar milenar.

II. Utilizarea arhivelor actuale și promovarea istoriografiei românești a ținutului Arad:

1) Și până să se adune și organizeze arhivele dupa indicațiile de mai sus, congresul constata necesitatea arzătoare, ca materialele istorice existente să fie puse la contribuție, prin *cercetări cari sunt de a se urma*. Drept aceea straduințele de până aci, de inițiativa particulară, pe terenul cercetărilor istorice locale, să fie încurajate de autorități și de așezămintele publice. Dar alături de încurajarea studiilor monografice, absolut indispensabile pentru marea istorie de mâine a acestui ținut, să se deie preferința tiparirii de *colecții de documente*, cuprinzând materiale istorice, din aceasta regiune ca și din alte arhive, privind în general viața românească.

2) Se vor cere conducerii eparhiei Aradului demersuri de sistematizarea catedrei de istorie bisericeasca la Academia teologica din loc, in așa fel, ca titularul ei din viitor sa poata urma studii și cercetari locale de istorie româneasca. Și,

3) Totodata pentru a inlesni explorarea materialului istoric important, aflator astazi in arhivele locale și ramas necercetat până acum, sa se ceara dela Ministerul Instrucțiunii, sa acorde preferința la catedrele de istorie dela școalele locale și din aceasta regiune pentru candidați de aceea, cari s'ar angaja sa urmeze aici cercetari despre viața româneasca a ținutului.

4) Se constata absoluta necesitate, ca județul și municipiul Arad, precum și alte instituții locale și regionale sa-și deie obolul lor, in forma de *contribuții permanente*, prin bugete anuale, pentru creiarea condițiilor materiale necesare, de a se putea tipari monografiile, precum și colecții de documente istorice privitoare la viața româneasca din trecut.

III. Pentru înfăptuirea dezideratelor acestui congres:

1. *Biroul federalei* societăților culturale e invitat: a) sa ia contact cu guvernul țării in cauza recuperării obiectelor și a arhivelor din straini, b) sa puna la cale lucrarile de constatarea arhivelor locale și din județ, menite a fi salvate și concentrate, c) sa ia contact cu autoritațile și instituțiile locale, in vederea creierii de subvenții necesare, pentru orânduirea, ca și pentru cercetarea arhivelor, precum și pentru publicarea de lucrări menționate mai sus.

2. Gasite mijloacele materiale in masura suficienta, se va constitui un organ propriu, sub numirea »*Comisiunea istorică a Aradului*«, cu statut propriu și cu sfera de activitate specific istorica (cel mult și arheologica), având și eventual un organ de publicitate (»*Buletin istoric*«, eventual și arheologic), pentru informații curente și pentru lucrari mai mici, despre acest ținut.

3. Intrucât se va constata, că, dispunem de material arhivalic important și suficient, s'ar putea solicita Statului sa înființeze *la Arad o secție a Arhivelor* de Stat, trecând astfel asupra Statului grija organizării și întreținerii, mulțumindu-se localnicii a inlesni — prin *muncă*, unii, și prin *jertfă*, alții — explorarea arhivelor, punându-le sa glasuiasca, pe cât se poate mai curând și mai vibrant, pentru consolidarea conștiinței noastre românești despre ce am fost aici și despre ce trebuie sa fim in viitor.

* * *

Cetisem cândva, in tinerețe, despre cuceririle de odinioara ale Semi-lunei, ca ele mergeau paralel cu dezvoltarea studiului istoriei Turcilor.

In zilele de trezire națională, in al căreia ritm am intrat, se cuvine sa ne străduim, sa nu rămânem mai prejos de experiența Turcilor de odinioara.

Pr. Dr. Gh. Ciuhandu

ROSTUL PALATULUI CULTURAL IN PROMOVAREA CULTURII ARĂDANE

de ASCANIU CRIȘAN, directorul liceului „Moise Nicoară”

Aradul este un oraș cu vechi tradiții de cultura românească. Așezămintele românești cari au luat ființa aci în cursul vremurilor, începând cu cele doua puternice focare de cultura care au fost preparandia și seminarul ortodox și sfârșind prin rolul conducător pe care și l-a dobândit Aradul în ziaristica noastră antebelică, au contribuit într-o largă masură la crearea acestor tradiții, care constituie una din măndriile orașului Arad. Este în acest chip pe deplin justificat orgoliul nostru de-a griji ca atmosfera de înaltă spiritualitate care a învaluit Aradul românesc de înainte de război să stăruie și pe mai departe, de-a căuta că, între împrejurările schimbate de astăzi, când fiecare oraș de dincoace de Carpați depune eforturi mari pentru înstapănirea culturii românești între zidurile lui încă străine, Aradul și fără posibilitatea de a deveni un centru universitar, să-și mențină caracterul de garnizoană a culturii românești.

Sub acest unghi de vedere, să recunoaștem că Aradului nu-i lipsesc posibilitățile de realizare. El are un public românesc mai numeros decât cele mai multe din orașele ardeleni, dar mai ales, dispune de instituțiunea care-i înlesnește peste măsură posibilitatea de-a se menține în linia tradițiilor culturale de odinioară. Aceasta instituțiune e Palatul cultural.

O mișcare culturală, oricât de imateriale sunt obiectivele ei, necesită existența unui nucleu material, în jurul căruia să se condenseze viața spirituală, pe care o urmărește. Casele culturale care sfârșesc prin a lua azi ființa chiar și în cele mai îndepărtate și umile sate, au acest rost: de-a deveni focarele care proiectează lumina culturii în toate direcțiile, învaluind întreg satul. Prin sala de manifestări culturale, sala de lectură, bibliotecă și Radio, ele oferă atelierelor în care se fauresc armele pentru marea schimbare la față a satului românesc: prin cultura la mai bună stare.

Sunt puține orașele din România care se pot măndri cu un Palat cultural ca cel din Arad. Cu adevărat, denumirea aci de Palat nu este o exagerare. Decât, în cazul de față, nu interesează atât clădirea, cât mai ales viața care pulzează între zidurile ei și, cu deosebire, felul cum aceasta viața isbutește să reoglindească în trepidățiile ei specificul culturii românești. Prin conferințele care se organizează — durere de un timp încoace fără continuitate și fără de un principiu călăuzitor, — prin bibliotecă pe care o pune la dispoziția publicului dornic de-a ceti, prin

pinacoteca pe care caută să o înzestreze cu lucrări de artă românească, Palatul cultural din Arad nu este o instituție lipsită de viață. Ceeace trebuie să se facă în viitor este mai mult de-a accelera ritmul acestei vieți, de a-i amplifica rezonanța, pentru a răsună cât mai plin, cât mai departe și, mai ales, cât mai românesc.

Federația societăților culturale *aceasta* o intenționează prin introducerea în programul primului ei congres problema Palatului cultural, factorul de capetenie în promovarea culturii aradane.

Deci ce este de făcut pentru a integra Palatul cultural în adevăratele lui rosturi de promotor al culturii românești, aci la cea mai expusă graniță a țării? Cum vom izbui să-i intensificăm puterea de strălucire, cu repercusiuni cât mai pronunțate asupra vieții culturale din orașul nostru?

1. Tribuna Palatului cultural trebuie să devină un permanent radiator de lumină.

Viața culturală a unui oraș ce apreciază după continuitatea și calitatea manifestărilor de ordin cultural cari o anima și după interesul cu care populația se încadrează în ritmul acestor manifestări. În privința aceasta Palatului cultural îi revine sarcina, ca, fie prin comitetul său de conducere — asupra acestuia vom reveni — fie cu concursul societăților culturale existente, să se îngrijească, ca acțiunile de ordin cultural să aibă un curs neîntrerupt. Să nu existe săptămâna, în timpul propriu al activităților culturale, fără a se da prilej publicului de-a se interesa și de cele sufletești ale sale. El trebuie să coordoneze într'un tot armonios toate inițiativele particulare, cari urmăresc cultivarea maselor, veghind de-a asigura prin orice mijloace permanentizarea acestor acțiuni. Vedem cel mai mare dușman al însdrevenirii noastre spirituale tocmai în această lipsă de continuitate, din cauza careia o manifestare, oricât de impunătoare, rămâne izolată, fără repercusiuni asupra maselor, inerte prin însăși firea lor. A starui cu și fără de vreme, a griji ca dela tribuna din sala de spectacole, să răsună în fiecare Duminică câte un cuvânt pentru instruirea celor mulți, iată ce trebuie să urmărească organul viu așezat în fruntea treburilor Palatului cultural. În felul acesta gravitația publicului spre Palatul cultural va deveni ceva firesc. Ascultarea unei conferințe, participarea la câte o serbare, etc. va deveni astfel pentru cei mulți o necesitate sufletească. Publicul va sfârși astfel prin a se preocupa a ceea ce mișcarea culturală ce se agită în jurul lui, o va trăi și aspira a ceea ce toate antenele sufletului său, fără a aștepta vre-un îmbold din afară. Experiențele făcute în trecut, când conferințele dela Palatul cultural se organizau după un program unitar, comunicat din vreme publicului, sunt în această privință extrem de edificatoare. Despre felul cum trebuiesc organizate ciclurile de conferințe la Palatul cultural s'a făcut pomenire în conferința atât de sugestivă a dlui prof. Constantinescu. Noi ținem să complectăm că, la organizarea lor, o colaborare intimă cu societățile culturale din Timișoara și Oradea se impune în mod imperios din considerații mai ales de ordin material. Nu mai puțin e necesară reluarea contactului cu Extensiunea universitară din Cluj, întrerupt din lipsă de fonduri și crearea de noi legături cu societățile culturale din capitală, pe care le preocupă și problema propagandei culturale în orașele mari de provincie.

2. Biblioteca Palatului cultural trebuie dezvoltată prin toate mijloacele.

Dar viața culturală a unui oraș se apreciază și după interesul publicului față de carte. Și atunci e firesc ca un focar cultural cum este Palatul nostru, să depună toată staruința pentru a dezvolta în populația orașului gustul cetitului, punându-i la dispoziție o bibliotecă îngrijită selecționată și cât mai complet înzestrată. În această privință Palatul cultural din Arad se găsește într-o situație destul de avantajoasă. Socotim totuși ca mai sunt și aci încă multe de făcut.

Fiind aceasta unica bibliotecă publică din orașul Arad, credem că trebuie să se staruiască îndeosebi, ca toate bibliotecile din oraș, cu cărți vechi, cari azi nu se găsesc aiurea, să fie concentrate la Palatul cultural, firește cu respectarea dreptului de proprietate a fiește căreia. În felul acesta cercetătorul ar găsi în bibliotecă Palatului toate raritățile aflate în Arad, cari azi, din pricina că aparțin unor biblioteci particulare, cari nu dispun de bibliotecar și nu sunt deschise marelui public, sunt aproape inaccesibile pentru acela care ar dori să le consulte. Un prim început în privința aceasta s'a făcut cu bibliotecă Desparțământului Astra care, fiind depozitată la Palatul cultural, stă azi la dispoziția tuturor. Deasemenea, s'au îndeplinit formalitățile ca și bibliotecă »Orczy«, care formează proprietatea liceului »Moise Nicoara«, să fie înglobată în corpul bibliotecii Palatului cultural, spre a putea fi mai ușor consultată de amatori. Trebuie să ne oprim puțin aci, fiind vorba de o bibliotecă extraordinar de bogată, — are peste 20.000 de volume, — cu o mulțime de rarități cari nu se găsesc în bibliotecă Palatului, catalogată după cel mai modern sistem. Direcțiunea liceului fiind și ea de părerea, ca această bibliotecă trebuie dată spre folosire celor dornici de cercetări, n'a putut primi decât cu bucurie ordinul ministerial, prin care s'a aprobat depozitarea ei la Palatul cultural. Or, la punelea în aplicare a acestui plan, s'a constatat că actualele încăperi ale bibliotecii dela Palatul cultural sunt neîncapătoare pentru o nouă bibliotecă de dimensiunea bibliotecii »Orczy«, iar așezarea acesteia într'o altă aripă a clădirii, fără a avea legătura directă cu sala de lectură, ar însemna să mutăm o bibliotecă dintr'o clădire în alta fără a o face mai accesibilă publicului. Am studiat situația, împreună cu dl bibliotecar al Palatului, la fața locului și am ajuns la convingerea că problema aceasta nu se poate soluționa decât prin evacuarea subteranului care astăzi, impropriu, servește ca local pentru o școală primară. Aceste încăperi oferă loc suficient pentru plasarea numeroaselor dulapuri ale bibliotecii »Orczy«, iar câteva neînsemnate adaptări făcute în această parte a clădirii, prin construirea unor scări care să răspundă în sala de lectură, ar realiza scopul primordial al mutării bibliotecii: posibilitatea de-a putea fi consultată de oricine și în orice zi.

Socotim că e timpul suprem ca Palatul cultural să fie utilizat exclusiv pentru scopurile pentru care a luat ființă, iar tot ce nu are o legătură directă cu aceste scopuri, să fie îndepărtat din corpul clădirii lui. Problema așezării școlii primare din subteranele Palatului într'un alt edificiu trebuie să preocupe îndeosebi pe conducătorii de azi ai primăriei, nu numai pentru a promova interesele culturale ale Palatului, dar și pentru a așeza o școală într'un local corespunzător, ferit de neajunsurile de ordin igienic atât de pronunțate în actuala ei așezare. O spunem în pa-

ranteza, ca centrul oraşului are nevoie de o şcoală primară modernă, plasată într-un edificiu anume clădit spre acest scop, dat fiind că azi nu avem în centru o şcoală primară corespunzătoare sub toate raporturile, căta vreme unele cartiere dispun de şcoli dintre cele mai bine amenajate.

O bibliotecă de o deosebită importanţă din punct de vedere românesc, care deasemenea ar trebui făcută accesibilă publicului românesc, dornic de cercetari, e aceea a Academiei Teologice. Rămâne să se discute cu cei în drept posibilitatea realizării şi a acestei sugestii, prin dezinstitarea ei tot la Palatul cultural, cel puţin a operelor româneşti, literare şi istorice, cari sunt azi atât de greu de aflat.

Alături de concentrarea tuturor bibliotecilor de valoare din Arad la Palatul cultural, a carui bibliotecă astfel complectată se va putea cu prept cuvânt numi Biblioteca Centrală a Aradului, o deosebită grijă trebuie să se depună pentru a ţine bibliotecă la curent cu tot ce apare în cursul unui an şi merita a figura într-o bibliotecă publică. Selecţionarea acestora trebuie să se facă cu foarte mare grijă, iar fondurile destinate spre acest scop, asupra carora vom reveni, eşalonate asupra întregului exerciţiu bugetar. O bibliotecă neţinută la punct, care se măreşte întâmplător când sunt fonduri, lipsindu-se de cărţi de valoare în timpul când fondurile sunt epuizate, prezintă lacune cari scoboara mult din valoarea ei.

Şi în fine, pentru trezirea unui interes cât mai viu faţă de cartea românească, o importantă preocupare trebuie să fie găsierea posibilităţilor pentru o cât mai vie circulaţie a cărţii. Pentru atingerea acestui scop, se impune o cât mai bună organizare a bibliotecii de împrumutat, şi amenajarea unei săli de lectură în subteranul încă neexploatat al Palatului pentru amatorii de literatură beletristică, actuala sală de lectură folosindu-se exclusiv pentru cercetatori, cari, în munca lor, au nevoie de o neconturbată linişte. Prin exploatarea subteranului s'ar putea realiza şi un alt alt desiderat de-o mare importanţă pentru vremurile de azi: atragerea clasei noastre de meseriaşi în orbita preocupărilor de ordin cultural, creindu-se o bibliotecă de specialitate şi o sală de lectură, anume organizate pentru trebuinţele lor.

Pentru elevi, şcolile dispun de biblioteci şcolare, în care cărţile sunt selecţionate după severe criterii, astfel nu suntem de părerea ca aceştia să poată utiliza şi bibliotecile publice, cari conţin adeseori cărţi prohibite de şcoală. Trebuie să ne folosim de toate mijloacele pentru a feri tineretul şcolar de efectele dezastruoase ale cărţilor rele.

3. Celelalte aşezăminte ale Palatului cultural: Pinacoteca, Muzeul arheologic, etnografic şi istoric.

Dar Palatul cultural mai dispune şi de alte aşezăminte de cultură şi artă, cum e pinacoteca şi diferitele muzee: arheologic, etnografic şi istoric.

În ce priveşte pinacoteca, avem puţine de spus. Colecţia de tablouri, în mare parte de artişti străini, trebuie complectată cu opere de autentică artă românească. În privinţa aceasta s'a făcut un frumos început, cere trebuie continuat. Trebuie reimprospătata vechea încercare de a

determina Ministerul Artelor să înzestreze pinacoteca Aradului cu câteva pânze de valoare, fie donându-le, fie organizând în una din sălile ei o expoziție permanentă de pictură românească.

Nu mai puțin trebuie staruit ca în bugetul Palatului să se aloce, an de an câte o sumă mai importantă, care să servească exclusiv la înzestrarea pinacotecei cu lucrări de artă românească, datorite pictorilor și sculptorilor noștri consacrați.

Trecem peste muzeul arheologic și cel etnografic, care formează obiectul altor două comunicări din programul acestui congres, și ne oprim asupra muzeului istoric.

Aradul a fost centrul luptelor politice, care s-au dat pentru desrobirea Ardealului de sub jugul secular. Aci s-au pregătit lucrările pentru marea adunare de la Alba-Iulia, și tot Aradul a fost în anul 1918 teatrul celor mai înverșunate lupte și masacre cu care se încheie calvarul suferințelor noastre milenare. Este dar foarte firesc ca aci în Arad să ia ființă un muzeu istoric, care să reoglindească, cu toată fidelitatea, această epocă de frământare, dar și de înălțătoare glorie: Muzeul Unirii.

Să recunoaștem că în aceasta privință nu s'a făcut nimic, deși am avut un model de felul cum trebuie venerate relicviile unei asemenea epoci, în muzeul de la 1848, în care unghurii, cu o sânguitoare grijă, au acumulat toate obiectele care puteau reaminti ceva din luptele petrecute acum 96 de ani pe teritoriul acestui oraș. Firește acest muzeu, tendentios prin felul cum e organizat, pentru noi nu are nici-o însemnătate. Dimpotrivă, prin o serie de obiecte pe care le conține și mai ales, prin steagurile unghurești de-o mai recentă proveniență, strecurate acolo în învalmășala evenimentelor din 1919, azi înlaturate, constituie pentru sensibilitatea noastră românească o sfidare, care cu drept cuvânt a prins glas în timpurile din urmă.

Propunem deci înființarea unui Muzeu al Unirii, în care să se colecționeze și păstreze tot ce poate reoglinde ceva din marea epocă a desrobirii noastre naționale. Deși ne despart de acele timpuri aproape 2 decenii, în care s'au distrus multe lucruri care ar trebui să împodobească acest muzeu, înfăptuirea lui nu este o imposibilitate nici acum după atât de amar de vreme. Avem cunoștința că mulți intelectuali baștinași păstrează în bibliotecile lor o serie de scripte, manifeste, tipărituri de mare valoare din această epocă și suntem convingeți că ei nu vor pregeta a dărui cu o largă înțelegere tot ce dețin, caracteristic vremurilor pe care le-au trăit atunci cu toate fibrele ființei lor, de îndată ce se va porni o acțiune sănătoasă pentru înființarea marelui muzeu al Unirii.

Prin plasarea acestui muzeu în camerele care adăpostesc azi încă relicviile unghurești din 1848, se rezolvă de la sine și mult agitata problemă a desființării muzeului din 1848, din ale cărui obiecte s'ar putea păstra unele pentru reconstituirea epocii lui Avram Iancu, ca un preludiviu al realizărilor din 1918.

Avem satisfacția să constatăm, că actuala comisiune interimară a Municipiului Arad, în ședința din 26 Ianuarie crt., a hotărât desființarea muzeului de relicvii din 1848, prin împachetarea lucrurilor ce se găsesc acolo și depozitarea lor într'un loc ferit de umezeală din subsolul încăpător al Palatului. Amintim, în paranteză, că tot atunci s'a luat hotărârea de-a se porni o acțiune pe cale diplomatică, pentru recuperarea tuturor

obiectelor cari, în anul 1918, au fost trimise spre păstrare la Budapesta, și care de drept aparțin orașului Arad. Dat fiind ca termenul îngăduit de tratate pentru redobândirea acestor obiecte — unele de foarte mare valoare — se apropie de scadență, socotim că acțiunea pornită de Primărie trebuie amplificată prin intervenția energică și stăruitoare a societăților culturale federalizate, accentuându-se că Aradul e dispus să ofere în schimb Budapestei atât obiectele din muzeul de relicvii, cât și cele două mari statui demontate. Ne găsim în ceasul al 11-lea. Să grijim ca pierderea și acestui ultim termen să nu ni se poată imputa noua.

Mult urgisitul muzeu de relicvii maghiare este deci pe cale de-a se desființa. Decât, noi nu ne putem mulțumi numai cu acest succes. Ni se impune datoria să punem ceva în loc. Iată dar un motiv mai mult de-a depune toată sollicitudinea pentru înființarea Muzeului Unirii, pe care Aradul prin trecutul său și-l revendică sieși cu toată dreptatea.

4. Administrația și bugetul Palatului cultural

Din cele de până acum s'a putut constata, că programul pe care trebuie să-l realizeze Palatul cultural este atât de vast și prezintă aspecte atât de variate, încât e cu neputință ca înfăptuirea lui să se aștepte dela un singur om.

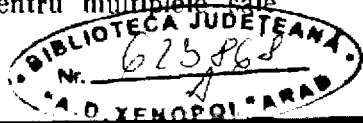
Este de neapărată nevoie sa se creeze aci un organ de conducere, alcătuit de persoane care se interesează de mișcarea culturală a orașului, cu menirea de-a direcționa toate lucrările împreunate cu înfăptuirea programului de muncă schițat sumar în acest raport, program susceptibil cu timpul la amplificări din ce în ce mai largi.

În trecut a existat o comisie de supraveghere a Palatului cultural care, după ce s'a dovedit nespun de util, s'a desființat fără motive serioase. Faptul acesta a determinat conducerea primăriei din 1931—1932, să prevadă în Regulamentul întocmit pentru funcționarea serviciilor primăriei, la art. 17, instituirea unei comisii de cultura și arta care, pe lângă rezolvirea tuturor problemelor de ordin cultural și artistic, cari țin de Primărie, e menită să îndrume și activitatea Palatului cultural. Deși regulamentul aprobat, această comisie, din motive pe care nu le relevam aci, până în prezent n'a funcționat, astfel nu suntem în situația de-a ne pronunța dacă ea corespunde sau nu scopurilor pentru care s'a preconizat înfăptuirea ei.

Cum actuala conducere a primăriei, respectând regulamentul de funcționare a serviciilor ei, a ținut să institue și comisia de cultura și artă, propunem ca aceasta să fie urgent convocata într'o ședință de constituire, în care să se fixeze atribuțiunile ei și sa se desbata un program de muncă pentru anul 1938, în spiritul celor discutate la acest congres.

Fiindcă cele mai multe din problemele de ordin cultural aparțin Palatului, credem că acesta este cel mai indicat de a servi ca local pentru ședințele comisiei.

Dar, alături de un bun organ de conducere, Palatul cultural, pentru a putea prospera, mai are nevoie și de un sprijin material cât mai efectiv. Durere, o știm din experiența, dintre toate instituțiile întreținute de Primăria Municipiului Arad, când e vorba de fonduri, Palatul cultural a fost totdeauna cel mai neîndreptățit. Sumele alocate în bugetul orașului pentru Palat au fost întotdeauna neîndestulătoare pentru multiplele sale

trebuinți. Mai mult, chiar și sumele derizorii prevazute spre acest scop, au fost adeseori ciopărțite în cursul exercițiului bugetar, când anumite necesități cereau deschideri de noi credite, prin reducerea prevederilor la alte articole. Acest tratament de cenușareasa, de care este învrednicita cultura în Arad, este întrucâtva explicabil: dobânzile banilor alocați în realizări culturale, nu se vad imediat, ori în vremurile noastre de criză satisfacerea nevoilor imediate primeaza fața de orice alte trebuinți. Socotim totuși ca acest rău se poate cu ușurința remedia. Prin o rațională gospodărie s'ar putea ajunge cu timpul, ca Palatul cultural sa-și poată îndeplini misiunea în întregime, la adăpostul grijilor de ordin material. Congresul cultural de azi urmărește și aceasta țintă: sa convingă pe conducătorii de azi sau de mâine ai Municipiului de datoria pe care o au, de-a arăta mai multa sollicitudine fața de problemele de ordin cultural, având convingerea că orice cheltuiala făcuta pentru promovarea culturii prezintă un capital viu, ale cărui roade nu vor întârzia sa se arate în tot belșugul lor.

Amintim ca încheiere, ca un edificiu ca acela al Palatului cultural trebuie întreținut cu mare grijă, pentru a-și pastra buna stare în care l-am luat în primire acum 18 ani. În aceasta privința nu s'a făcut aproape nimic. Azi el necesită reparațiuni radicale, care nu mai pot fi amânate. Adresăm un călduros apel catre edilii orașului, ca renovarea înăuntru și afara a Palatului sa fie una din principalele lor preocupari, pentru campania de lucrări din vara anului acestuia. Altfel nepasarea noastră va fi cu drept cuvânt criticată de acei cari, și fără motive serioase, adesea ne fac imputarea, că nu știm sa pastram moștenirea de care ne-am făcut părtași, prin marile transformari politice din 1918.

Ascaniu Crișan

IMPORTANȚA SĂPĂTURILOR ARHEOLOGICE ÎN JUDEȚUL NOSTRU

de Dr. LAZAR NICHI

Când vorbim despre săpături arheologice, trebuie să ne gândim la acea metoda și la acel mijloc de cercetare pentru cunoașterea vremurilor trecute, prin care nemijlocit se aduc la lumina zilei lucruri graitoare despre oameni vechi și ni se dau unicele informații despre viața și gradul lor de cultură.

Straturile adânci ale pământului atât de primitiv, au păstrat în viziunile lor nenumărate amintiri în forma obiectelor create de om, din materie rezistentă stricaciunii. Aceste obiecte nu odată ni se prezintă într'o stare mai puțin deteriorată, decât cele rămase pe suprafața pământului, care au fost sfărâmate de furia salbăteacă a războaielor necruțătoare și astfel au ajuns pradă insolenței și a vandalismului omenesc, atâtea capodopere de artă. Așadar pământul trebuie considerat ca un imens depozit plin de bogății nebanuite, ce așteaptă să fie descoperite și transformate în tezaur comun al științei moderne și al civilizației.

Săpăturile arheologice în dezvoltarea lor firească își au anumite etape de diferențiere, asupra cărora nu ne vom estinde. Amintim doar fugar, că deja în sec. al XVI-lea ele erau puse în serviciul cercetărilor istorice. Astfel în Roma o persoană nu mai puțin însemnată decât nemuritorul pictor Raffael Santi era încredințat cu conducerea și supravegherea săpăturilor ordonate de Papa Leo al X-lea, cu scopul de a descoperi și a reconstrui din ruine Roma antică.

Dar dela Raffael și pâna la Schliemann, descoperitorul Troiei, câți distinși arheologi se întrec a da acestor cercetări anumite norme și reguli, stabilite pe un fond de experiențe prețioase și instructive. Așadar săpăturile arheologice trebuie să fie considerate ca o disciplină științifică, cu legi bine definite.

Importanța săpăturilor arheologice a creat aproape la toate popoarele civilizate organe oficiale care, în baza dispozițiilor legale, îndrumază și supraveghează orice săpături întreprinse pe locuri cu amintiri istorice. La noi de ex. este interzis prin sancțiuni severe, ca să facă cineva săpături fără autorizație dela Comisiunea Monumentelor Istorice. O măsură cât se poate de salutară în a păstra netulburate locurile de cercetare, unde oameni nepricepuți, mânați fie de dorul vreunui câștig material, fie chiar și numai de pasiunea nobilă a unui intelectual bineinten-

ționat, dar neinițiat în sistemul științific al cercetărilor arheologice, produc foarte mari pagube prin scormonirea straturilor și prin proceduri lipsite de cunoștințe speciale, tocmai atunci, când ar voi să facă servicii științei.

Trecând dela această atingere generală a importanței ce au avut-o săpăturile arheologice la toate popoarele civilizate și accentuând rolul însemnat ce-l prezintă mai ales la noi, cari stăpânim o țară de tot bogată în amintiri din vremuri îndepărtate, ne vom îndrepta privirile spre teritoriul județului nostru și vom expune într'o schiță sumară ce s'a făcut până în prezent în această direcție și ce ar fi de interes capital să se realizeze în viitorul apropiat.

Județul nostru, pe urma situației lui geografice, era un teritoriu prin excelență predestinat de a fi loc de viață pentru omul primitiv chiar și în cele mai vechi epoci ale preistoriei. Bogația în ape curgătoare și în păduri asigură aci omului din epoca neolitică o viață îmbelșugată și scutită de neajunsurile traiului asigurat prin pescuit și vânat pe un teritoriu atât de binecuvântat de Dumnezeu. Iar materialul de piatră tare — silixul și opalul — oferit cu abundență în regiunea muntoasă și deluroasă, ne da indicii sigure ca județul nostru a dat adăpost chiar și omului din cea dintâi epocă de piatră cunoscută până aci: din epoca paleolitică. Sa nu mai vorbim de șanțurile romane (limes Dacicus), valul lui Traian, ringul avar și atâtea coline create de mâna omenească în epoca navalirilor barbare toate cu referințe istorice, care sunt argumente puternice și dovezi incontestabile în susținerea tezei, că săpăturile arheologice pe teritoriul județului nostru au o importanță covârșitoare. Suntem datori deci a îmbrățișa această problemă cu toată stradanția de a putea lumina trecutul locurilor, care ne sunt atât de apropiate, ca cea mai scumpă porțiune din patria noastră și a patrunde în negura celor mai îndepărtate vremuri, pentru a ne cunoaște pământul pe care ne am născut și am crescut și pe care trebuie să-l iubim cu un integral patriotism local.

Săpăturile întreprinse în trecut și despre care am putut afla unele informațiuni, se pot grupa în 3 categorii:

- a) Săpături incidentale,
- b) Săpături arheologice efectuate de diletanți,
- c) Săpături arheologice sistematice.

Săpături incidentale.

Noi numim săpături incidentale săpăturile întreprinse cu alt scop, decât acela de a cerceta conținutul istoric al straturilor. Astfel de săpături incidentale au rezultat descoperirea ringului avar dela Sântana cu prilejul construirii liniei de cale ferată Arad—Brad (1877). O altă traversare de cale ferată pe linia Sântana—Chișineu (1887) a scos la suprațată, în hotarul comunei Șimand, numeroase obiecte preistorice, apoi vase și monede romane. Deasemenea pot fi considerate drept săpături incidentale lucrările de îndiguire a Crișului Alb (1880), când s'a constatat, că albia râului conține o imensă bogăție de piese preistorice: nuclee, diferite scule din piatră și din os.

Cum aceste lucrări erau conduse și supravegiate de oameni intelectuali, în primul rând ingineri, între cari cei mai mulți aveau oareșicare

interes și pentru arheologie, este ușor de înțeles, că numeroase obiecte au fost adunate și păstrate în colecții particulare sau depuse la diferite muzee, unde se află și azi. (Cele mai de valoare de sigur au ajuns la muzeul național din Budapesta, apoi la muzeele comunale din Timișoara, Arad și Giula).

Săpături arheologice executate de diletanți.

Cel dintâi cercetător în domeniul arheologiei pe teritoriul județului Arad, care a dovedit un interes vadit și o netăgăduita tragere de inimă pentru astfel de preocupări, a fost un preot catolic în comuna Ghioroc. El, în vara anului 1873, a făcut primele săpături pe colina cimitirului vechi din Pauliș. Cu acest prilej a aflat numeroase piese de os (mamut), cioburi și vase arse din lut, scule de piatră, obsidiane, nuclee de cremene și afanit. (Vezi Tört. Ért. II. 91—94 și vol. III. 122—28). Rezultatul săpăturilor, deși conducătorul lor era mai mult un diletant, decât un specialist în toată forma, a fost apreciat în așa măsură, încât numeroase obiecte au ajuns să fie păstrate în muzeul de arheologie din Timișoara.

Cu 25 ani în urmă, profesorul aradan *Ladislau Dömötör* întreprinde săpături pe o colină din hotarul comunei Pecica, aproape de drumul ca duce spre Semlac, pe locul numit Șanțul-Mare. Aci prima săpătură s'a făcut în vara anului 1898, mai mult numai pentru a sonda terenul; ca apoi în anii 1901 și 1902 să se continue în mod mai intensiv.

Primele încercări au scos la iveală o mulțime de obiecte, care dovedeau cu prisosință, că s'a dat peste o stațiune preistorică din epoca neolitică.

Diferite scule de piatră șlefuită și din oase, nuclee și obsidiane, vase și cioburi din lut ars, apoi obiecte de aramă, formează rezultatul acestor săpături. Obiectele se pastrează în întregime în muzeul din Palatul Cultural.

Afara de acești doi arheologi diletanți, au mai încercat și alți intelectuali să facă săpături sporadice fie în apropierea orașului nostru, fie în alte părți ale județului. Cum însă materialul aflat de ei n'a fost verificat nici prin publicații în reviste de specialitate și nici n'a fost înregistrat în inventarele vreunui muzeu public, pe acești diletanți îi trecem sub tăcere.---

Săpăturile arheologice sistematice.

Dupa moartea prof. Dömötör, cercetarile depe Șanțul-Mare au fost intrerupte pe un timp de opt ani și pâna în vara anului 1910 nu s'a aflat un urmaș competent pentru continuarea lor. În această vară însă vine dela Cluj prof. Dr. M. Roșca și, executând săpături pe urmele defunctului prof. aradan, se convinge că acesta a descoperit o bogată stațiune preistorică neolitică. Constata însă că materialul adunat n'a fost preparat după percepțele științifice mai noi și că întreaga procedură de cercetare nu s'a făcut metodic. În darea de seama despre săpăturile sale din vara acestui an, publicată în revista arheologica din Cluj, el expune în mod științific întreaga sa lucrare și prin documente neîndoelnice arată ca pe

Șanțul-Mare s'a descoperit cea mai bogată și cea mai importantă stațiune preistorică neolitică din județul nostru.

Dela 1916 și până după războiul mondial nu s'au mai făcut săpături sistematice pe acest loc. Abia în vara anului 1923, s'a reluat firul întrerupt. De acum înainte cercetările intra într'o nouă fază.

Ele primesc un caracter oficial și un puternic avânt, grație sprijinului material oferit de Palatul Cultural care, prin alocații bugetare corespunzătoare asigură continuarea săpăturilor arheologice în mai multe locuri din județul nostru, toate conduse de specialiști.

În acest interval, dela 1923 până la 1930, s'a adunat un material prețios și ca număr și ca valoare, sporind colecția muzeului arheologic din Palatul Cultural cu cca 10.000 piese (dela Nr. 2795 până la Nr. 12.209 Inventarul muzeului preistoric).

Cercetările patronate de Palatul Cultural s'au estins asupra mai multor localități din județ. Astfel în anii 1923—24 suntem iarăși pe Șanțul-Mare. Prof. Roșca întovărașit de prof. Șt. Manciulea și de directorul Palatului Cultural ca asistenți, continuă săpăturile începute în anul 1910. Apoi în vara anului 1925 patrunde pentru prima oară în Valea Creme-neasa de lângă Iosășel. Aci crede că a dat peste urma omului paleolitic, aflând piese de piatră și instrumente de os din cele mai vechi epoci ale paleoliticului transilvănean (straturi din chelléenne și La Micoque).

În regiunea aceasta cercetările se țin lanț în anii 1925—30, cu un rezultat foarte bogat și interesant, care însă n'a fost îndeajuns verificat și definitiv aprobat de specialiști. Discuțiile pornite (vezi: Marius Moga, Paleoliticul Inferior în Transilvania în Anuarul Comisiunii Istorice, Secția pt. Transilvania IV 1932—36) vor lamuri valoarea reală a materialului din chestiune și îi vor determina cu precizie și epoca de proveniență. Este peste orice discuție un mare merit că s'a descoperit urma unei vieți omenești dintr'o epoca atât de îndepărtată de vremurile noastre.

Nu găsim de potrivit ca să trecem în cadrele strănte ale acestei modeste comunicări toate localitățile din această regiune pe unde s'au mai executat săpături și nici înșirarea materialului aflat și inventariat la Palatul Cultural. Mai amintim doar în treacăt, că tot în anul 1925 prof. Roska a făcut cercetări și în câteva peșteri din apropierea comunei Mo-neasa numite »hoance« în graiul localnicilor. De aci a scos câteva cioburi neolitice, nuclee și aștii de cvart, colți și masele de urși de peștera din stratul diluvial.

În cel din urma an al seriei amintite, adică în vara anului 1930, prof. Roska asistat de prof. N. Covaciu, actualul bibliotecar al Palatului Cultural, întreprinde o cercetare în hotarul comunei Socodor, localitate bogată în reminiscențe istorice din epoca română. Spre marea surprindere a cercetătorilor, în loc să aștepte obiecte din lumea română, cum se aștepta și cum era firesc, și aci a fost descoperită o stațiune neolitică, de unde s'au procurat numeroase piese de os și unelte casnice din lut ars.

Cu săpăturile dela Socodor s'a rupt lanțul cercetărilor arheologice patronate de conducerea Palatului Cultural din Arad, din motivul că materialul adunat și preparat pentru expunere în muzeu, a sporit în așa măsură, încât era cu neputința a-i da așezare la locul convenit, în lipsa de aranjament (dulapuri, etajere, etc.), urmând a se continua îndată-ce posibilitățile materiale vor fi mai favorabile.

În aceste câteva linii fugare, am încercat să conturez vag istoricul cercetărilor arheologice de pe teritoriul județului nostru, ca prin înșirarea momentelor pozitive și a rezultatelor grăitoare, problema importanței săpăturilor arheologice din această regiune să se justifice dela sine. Trebuie să accentuez, că dintre județele limitrofe — cu excepția jud. Hunedoara — Aradul este terenul cel mai bogat în amintiri istorice și în stațiuni preistorice, fie că ne gândim la cele deja semnalate și trecute în repertoriul controlat de lumea științifică, fie că, pornind dela numeroasele numiri istorice ce trăiesc în graiul poporului, banuim existența lor, ceea ce în viitor se va putea justifica prin noi cercetări.

Federația Societaților Culturale din Arad va realiza o laudabilă acțiune dacă, procurând fondurile necesare, va organiza o nouă serie de cercetări arheologice, în vederea continuării și a completării celor realizate până aci.

Fie-ne permis la locul acesta să supunem spre aprobare un sumar program de muncă, în linii generale, mai mult numai ca un desiderat al nostru, cu scopul de a completa materialul muzeal existent din Palatul Cultural. Propunem :

1. Continuarea săpăturilor de pe Șanțul-Mare, având drept scop final aflarea cimitirului pe această stațiune.

2. Cercetări »in situ« pe locurile semnalate în regiunea Iosașel, pentru verificarea definitivă a materialului adunat și a stațiunilor banuite.

3. Organizarea săpăturilor pe locurile cu amintiri din epoca română (Șanțurile romane la Sâmbăteni, Valul lui Traian la Socodor, etc.)

4. Lămurirea științifică a provenienței celor 5 coline dela Glogovaț și a celorlalte coline, ce se află în mai multe locuri pe teritoriul județului (Socodor, Sânmartin, Turnul, Vânători, Mișca etc.)

5. Cercetări pe locurile cu amintiri istorice medievale și din epoca turcească) Bisere, Pâncota, Ineu, cetățile Șoimoș, Șiria, Dezna, etc.).

Aci trebuie să semnalăm un mare pericol pentru toate monumentele istorice, fie declarate oficial ca atare, fie neinregistrate, căci ele, în lipsa unui control eficace, sunt lăsate la discreția populației fără pricepere pentru astfel de valori. Lăcomia omenească dă îmbold la distrugerea lor prin faptul, că se ridică materialul de piatră din zidurile vreunui așezământ istoric, și se întrebuintează pentru scopuri particulare. Ne-a venit la cunoștință, că în comuna Ineu, localitate cu un trecut istoric de o importanță eclatantă, s'a încercat a se transforma moscheea de acolo, într'o biserică creștină.

Credem, că ar fi la locul său să ne alarmăm de aceste neajunsuri, ca cei mai interesați în păstrarea patrimoniului istoric, și să sesizăm forurile competente, și chiar de aci din acest congres cultural, calauzit de cele mai curate gânduri și griji pentru interesele culturale ale orașului și județului nostru, să ne înalțăm strigatul de ajutor către Comisia Monumentelor Istorice, pentru a ne da posibilitatea de a salva ce se mai poate salva. În consecință, cer Onor. Birou al F. S. C. A., inițiatorul și organizatorul acestui congres, să solicite Comisiei Monumentelor Istorice din Cluj înființarea unei subcomisii sau agenții aci în Arad investită cu toate drepturile legale în vederea înregistrării și a ținerii în bună stare a monumentelor istorice de pe teritoriul județului nostru.

Palatul Cultural se asociază cu însuflețire la o astfel de acțiune culturală pornită și patronată de F. S. C. A. și umăr la umăr va colabora în vederea realizării acestui mare scop cultural, spre cinstea și mândria orașului și a județului, ai cărui conștiinți cetățeni trebuie să fim. Căci auzim clar rasunetul unui adevăr profetic cetit undeva: »Poporul care nu are niciun interes pentru amintirile trecutului său, nu poate să se inspire din faptele glorioase ale strămoșilor și nu e capabil de cel mai sfânt sentiment al prezentului său care este iubirea de patrie. Un astfel de popor, fără nicio posibilitate de a fi salvat, se apropie de pierirea sa și este condamnat la o soartă pe care o merită pe deplin.«

Dr. Lazar Nichi

INFIINȚAREA UNUI MUZEU ETNOGRAFIC LA ARAD

de Dr. CAIUS LEPA

Solicitat de către organizatorii actualului congres cultural de a referi asupra necesității înființării unui muzeu etnografic în Arad, îmi țin de datorie a aduce elogii Federației Societăților Culturale, pentru a-și fi pus în sfera preocupărilor ei și problemele etnografice locale și mai ales pentru că, sesizându-se de alterarea și dispariția materialului etnografic, a recunoscut marea urgență pe care o reclamă colecționarea lui, atât timp cât mai este posibilă.

Înainte de a trece la problema propriu zisă a muzeului, cred că nu este inutil să se știe ce anume menire împlinește un muzeu etnografic și ce importanță reprezintă pentru istoria culturală a poporului nostru obiectele pe cari le adăpostește.

În viața culturală a popoarelor civilizate, spre deosebire de popoarele primitive, s'a produs de timpuriu o diferențiere esențială, prin care s'a ales cultura orașenească, reprezentată de locuitorii cetăților, respective orașelor, de cea țărăneasca, ai cărei purtători au fost și sunt satenii. Prima, datorită unor puternici factori, acaparând și toate mijloacele de progres, a luat treptat o dezvoltare, care a dus spre cele mai înalte culmi, pe când pătura rurală, în urma unei mentalități conservative, a rămas pe loc în dezvoltare, păstrând cu persistența patrimoniul ei cultural ereditar. Tot ceea ce ne relevă istoria despre civilizațiile orientale, din Mesopotamia, Egipt, Siria etc., se referă exclusiv la civilizația orașenească; a ei este arhitectura, statuaria, scrierea și tot ce săpăturile au scos la iveală. Despre modul de viață și de gândire a țaranului însă, întâmplător dacă găsim vreo indicație, și aceea indirectă, în vreo reprezentare pe vreun monument egiptean sau alt undeva, la fel stau lucrurile și în lumea greco-romană a Mediteranei. Cu atât mai vădit trebuie să regretăm sărăcia știrilor, precum și marturiile palpabile ale civilizației rurale romane, cu cât verosimil ca, pe lângă limba romană rustică, am moștenit și din inventarul cultural daco-roman al păturei rurale.

Paralelismul dintre cele două civilizații în Europa nu numai că se menține peste tot Evul mediu, ci prăpastia dintre ele se tot adâncește, încât nu poate fi vorba în nici un chip de unitate culturală, nici la unul și același popor, stratificării sociale corespunzându-i și una culturală. Totuși nu lipsesc influențe mutuale. Adesea se resimt în Nordul și Vestul Europei influențe burgheze în portul, stilul mobilierului și al arhitecturii țărănești, păstrate cu o încăpăținare conservativă de care numai țaranul

e capabil, pe când curentul modei orașenești de mult a trecut la alte forme și plasmuirii stilistice. Influențele în sens contrar sunt mai mult din domeniul spiritual, ca: datini, superstiții etc.

Dacă până în secolul al XIX-lea, în urma fondului sufletelesc comun și a unor tradiții adânc înrădăcinate, se mai mențin anumite legaturii spirituale între sat și oraș, apoi de aci încolo, în urma revoluției economice produsă de aparițiunea marelui industrii, se sdruncina temelia socială și culturală a popoarelor. În țările industriale civilizația țărănească a disparut aproape cu desăvârșire până la câteva reminiscențe. În Sud-Estul și Rasaritul european, ca și la noi, lupta este angajată, iar procesul de desagregare al civilizației rurale este în curs. În fața supracivilizației cosmopolite a secolului al XX-lea, ce nivelează în detrimentul specificului etnic până la uniformizare, civilizația rurală da îndarat pas cu pas. Regiunile mai doșite, în afara de marile artere de comunicație, lipsite dar de contactul cu centrele orașenești, sunt acelea cari întotdeauna au rezistat influențelor din afara, pastrându-și formele de viață stravechi și patrimoniul cultural nealterat. Sub ochii noștri țaranul se orașenizează. Natural, în primul rând și mai lesne, a cedat tot ce e în legatură cu latura tehnică, materială a vieții, pe când viața sufletească a țaranului, deși sdruncinată în echilibrul ei, totuși își urmează cursul mult puțin în făgașul tradiției. Aproape ca nu mai gasim în mâna țaranului sculele și obiectele casnice vechi, produse ale geniului sau de născocire. Produsele fabricelor au patruns până în cele mai ascunse sate. Doar la stâna și la baltă mai admirăm imaginația inventivă a poporului, concretizată într'o sumă de ustensile, care de care mai ingenioase.

Dar domeniul în care procesul orașenizării ia proporțiile cele mai îngrijorătoare, este portul popular. Fără a avea ochiul scrutator al etnografului, oricine își da seamă ca portul românesc autohton este serios amenințat. Țaranca româna, scoasă din ritmul lent al vieții patriarhale, copleșită de concurența marelui industrii, introduce elemente straine în port chiar și în provinciile etnografice cele mai originale. Aceste elemente straine, simple imprumuturi parazitare, fără vreo legatură organică cu felul de a fi al îmbracamintei țărănești, n'au efectul unor fermenti ce ar stimula la crearea de noi forme stilistice, ci acela de agenți disolvanți, ducând la o *totală destrămare a unui bun cultural*, ce este rezultanta unei perfecte adaptari la mediu și a unei sensibilitați artistice remarcabile.

Fără a continua seria exemplificarilor, oricine își da seama ca sfera întreaga a civilizației rurale este prinsă în curentul unei prefaceri radicale. Această prefacere nu va întârzia să angreneze și întregul domeniu al vieții sufletești, schimbând cu vremea *temelia morală și mentalitatea primitivă țărănească*. Este lesne de prevăzut, că nu vom putea evita soarta Englezilor, Francezilor sau a Germanilor. Într'un timp relativ scurt, va intra și țărănimea noastră, în sfera de viață cosmopolitică și nu fără periclitarea caracterului nostru etnografic particular, care definește individualitatea noastră etnică.

Cu toată greutatea de a stabili gradul de originalitate a elementelor de civilizație, data fiind marea lor mobilitate, în urma interpenetrării curentelor de civilizație, totuși *ele sunt de multe ori singurele izvoare istorice documentare*, pentru deslușirea unor momente și fapte hotărâtoare în viața popoarelor. Etnologia modernă, adaptând metoda istorică,

împlinește o mare lacună a istoriei universale, care cuprinde în sfera ei, numai popoarele despre cari vorbesc izvoarele scrise. Căci ce știe istoria universală despre originea și migrațiunile celor mai multe popoare europene? Ce știe despre problema indo-germanică? În lipsa izvoarelor, *nu lasă ea sub tăcere o perioadă* de 600 de ani și încă cea mai importantă din istoria noastră? Etnologia modernă, folosindu-se de elementele de civilizație, — cum sunt uneltele și toate nașcocirile omenești din domeniul vieții materiale, precum și de manifestările psihice și sociale ale popoarelor, — ca de izvoare istorice și-a luat greaua sarcină, nu numai de-a *lărgi sfera istoriei universale în spațiu*, întinzând-o și asupra popoarelor așa zise primitive, cari, cu toată lipsa izvoarelor scrise, își pretind drepturi de a fi în istorie, ci, *având a spune ultimul cuvânt în cele mai obscure probleme istorice, unde istoria nu are puțința de investigație, adâncește sfera istoriei și în timp*. Iar etnografia, ca o disciplină științifică mai mult descriptivă, folosind și metoda comparativă, *se însărcinează cu studierea elementelor componente ale civilizației rurale*, (deci are raza de activitate mai mult în Europa), stabilește prin confruntarea lor, cel mult cu ale popoarelor vecine, originalitatea și vechimea elementelor de civilizație, avâmp în vedere și raspândirea lor geografică.

Studiul comparativ al materialului etnografic, este foarte mult înlesnit prin colecțiile muzeelor etnografice. Acestea nu sunt deci simple depozite de piese »interesante«, salvate dela pieire, *ci sunt adevărate arhive de material istoric documentar de mare interes științific*. Iată dar importanța pe care o reprezintă elementele civilizației noastre în curs de dispariție. Aceasta importanța a lor crește și prin faptul ca ele sunt *singurele elemente ale unei civilizații autohtone și originale*, în masura, bine înțeles, stabilită de etnografie.

Concluzia logică a celor expuse până aci se impune dela sine: să salvăm ce se mai poate salva, înființând muzee etnografice.

Și acum, trecând la înființarea muzeului etnografic arădan, se pun următoarele întrebări: Este Aradul în masura să aibă un muzeu etnografic? Ce anume material se va colecționa și din ce anume raza? Care sunt mijloacele practice ale colecționării?

Înființarea unei secții etnografice, a preocupat și conducerea Palatului Cultural. Dar greutățile întâmpinate au fost probabil atât de mari, încât colecționarea sistematică a fost de mult sistată. Lipsa de spațiu, de mobilier, de fonduri, de personal științific și tehnic, vor fi fost tot atâtă piedici pentru desvoltarea nucleului ce formează secția etnografică a Palatului cultural. În tot cazul *și nucleul acesta este deajuns pentru a demonstra, chiar și acelor cari nu cunosc realitatea etnografică a regiunii, posibilitatea de înființare și înzestrare a unui muzeu etnografic în Arad*. O singură obiecțiune s'ar putea aduce, aceea că Aradul, nefiind în centrul unei provincii de interes etnografic, având și o așezare marginală de graniță, *n'ar fi indicat* pentru a avea un muzeu etnografic. Dar tocmai situația sa periferică, la interferența mai multor provincii culturale, data fiind și situația periclitată a elementului cultural autohton în aceste părți, cer imperios înființarea unui mare muzeu etnografic în Arad, servind și scopurile științei și ale educației naționale naționale, dar și propagandei.

Cari sunt criteriile de colecționare a materialului? Se vor aduna toate obiectele ce se află, sau au fost în folosința țaranului și sunt de

proveniența țărăneasca. Punctul de vedere estetic în etnografie este indiferent, deci nu este exclusiv. Deci nu se vor colecționa numai obiectele cari par frumoase colecționarului. Elementele straine sau presupuse straine; nu trebuiesc în nici un caz neglijate, caci numai *știința*, prin aparatul ei critic, are posibilitatea sa separe ceea ce este autohton de elementul împrumutat. Greșeala ar fi analoaga cu aceea a filologului, care ar consemna în dicționar numai cuvintele pe cari le-ar crede autohtone. *Căci elementele culturale au aria lor de răspândire, care cuprinde de regulă mai multe popoare, precum și un popor poate să aparțină mai multor cercuri culturale.* Cât privește raza din care sa se faca adunarea materialului, e bine ca la început sa nu depășească limitele județului Arad, nu ca și când e unitate administrativa s'ar acoperi cu una culturala, ci din alte motive practice, lesne de înțeles. Ideal ar fi, ca fiecare județ sa înceapa colecționarea și apoi materialul ar urma să se concentreze în muzee regionale.

Fara indoiala, partea cea mai grea a problemei este preconizarea mijloacelor pentru adunarea sistematică și metodică, deci după toate cerințele științifice, a materialului; caci de aceste mijloace depinde și puținta de realizare a muzeului.

În această privința am onoare a înfațișa onoratului congres, următoarele propuneri:

1. Sa se intervină la Primaria Municipiului și la Prefectura Județului Arad, ca sa fie prevăzute în bugetele lor, subvenții anuale, pe o perioada de 5 ani, pentru Federația Societăților Culturale, cu o destinație inalterabilă »Muzeul etnografic«.

2. Sa se porneasca o mare propaganda în județ. Federația Societăților Culturale să aibă tot sprijinul autorităților administrative, al Revisoratului și al Bisericii, carl sa distribuie organelor în subordine: primării, școli primare, oficii protopopești și parohiale, circularele tiparite de Federație. Pe seama țăranilor sa se tipareasca circulare pe înțelesul lor. Elevii școalelor secundare domiciliati la sate, mai ales elevii normaliști, vor fi de mare folos atât în propaganda cât și la colecționarea materialului. Să se facă conferințe de propaganda la sate, cu proiecții.

3. Federația Societăților Culturale sa dispună de un automobil, pentru deplasarea pe teren a cercetatorilor, precum și de un fotograf.

4. Materialul ce se adună, să se depoziteze provizoriu la Palatul Cultural și să se organizeze cu el, cu anume prilejuri: adunari eparhiale, congrese învățătoresți, manifestari culturale și naționale, excursii etc., expoziții de propaganda, la cari să se aduca primării satelor, învățătorii și preoții.

5. Un muzeu etnografic fiind în permanentă creștere, va trebui cu timpul sa aiba un local propriu. Pentru acest scop poate să fie adaptat de pilda localul fostului Cinematograf din »Pădurice«. Muzeul va trebui sa aiba conducerea și personal propriu.

Din discuțiunile pe cari le provoacă prezentul referat, probabil ca se vor cristaliza și alte propuneri în legatura cu gasirea mijloacelor practice, pentru atingerea scopului.

Nu pot încheia decât cu întrebarea: fi-vor auzite aceste cuvinte acolo unde trebuie? Iși dau seamă acei cari dețin destinele culturii ro-

mănești, că vor trebui să răspundă în fața posterității de comoara culturală încredințată de strămoși? Căci dacă n'au putut să o transmită vie, aveau datoria să o predea ca pe niște moaște sfinte generațiilor viitoare, spre a se perpetua în vechi, atâta vreme cât numai va fi pronunțat numele neamului nostru în istorie.

Dr. Caius Lepa

L. MUREȘIANU

Cuvântul P. S. Sale Episcopul Andrei Magieru, cu prilejul închiderii congresului

Cu prilejul închiderii congresului, P. S. Sa Episcopul Andrei a rostit o însuflețită cuvântare, al cărei conținut îl redăm în cele de mai jos:

Acei cari am luat parte la acest congres și am luat aminte la rapoartele ce s'au citit, am încercat două sentimente.

Înainte de masă, ascultând conferința dlui prof. Al. Constantinescu, am încercat un sentiment de apăsare. Rechizitorul ce l-a făcut Dsa, la adresa vieții românești din aceste părți, a fost aspru. Cauza stărilor de lucru arătate de Dsa trebuie căutată în destrămarea vieții noastre sufletești.

După masă, am încercat un sentiment de ușurare. Cei cinci stegari ne-au arătat, că este o soluție pentru reintegrarea vieții românești arădane în locul ei de cinste.

Se cuvine un cuvânt de mulțumită tuturor celor ce ne-au lămurit, în această privință.

Părerea mea este că avem stegari. E nevoie însă, ca oastea să-urmeze. Să nu spunem, că suntem pușini, căci credința face minuni.

Di prof. Al. Constantinescu s'a ocupat, printre altele, și de problema teatrului românesc al Aradului și de aceea a Monumentului Unirii. Fiind președintele comisiunilor respective, țin să dau câteva lămuriri asupra acestor probleme.

Cineva m'a întrebat nu de mult, la Timișoara: ce cauți Tu, ca Episcop, în fruntea unei mișcări pentru teatru? Răspunsul meu a fost acesta: ca om al bisericii nu am nevoie de teatru. Ca român însă, afirm că este o chestiune de conștiință națională pentru a cuceri scena arădană.

Problema teatrului a trecut prin focul încercării. Sunt de acord că Aradul nu poate avea un teatru românesc propriu. Ne-am gândit însă să facem ceea ce e posibil în împrejurările actuale. Suntem în al doilea an de încercare. Dacă ne vom găsi și în viitor în fața absenței totale de sprijin a autorităților locale, nu știu dacă vom mai putea continua. Trebuie să spun că față de această acțiune a noastră,

a manifestat chiar o dușmănie. Opinia publică nu a reacționat, pentru că noi nu avem o opinie publică.

Dela Vasile Goldiș ni-a rămas un testament: Monumentul Unirii. Când am venit la Arad, am găsit un comitet și o sumă de bani, în vederea ridicării acestui monument. Cu toată lipsa de înțelegere a factorilor cu răspundere, s'a ajuns ca acest comitet să adune două milioane lei. Trebuie să accentuăm însă, că o chestiune care interesează pe toți, nu poate apăsa numai pe umerii unora.

Absența opiniei publice a devenit o boală organică la noi. Dacă vom aștepta după opinia publică, se va destrăma și mai mult viața noastră românească de aici. Opinia publică trebuie să existe chiar din punctul de vedere al acestui congres. Ea trebuie să fie un corectiv pentru conducătorii noștri dela primărie și prefectură, cărora trebuie să le impună împlinirea desideratelor noastre naționale.

Problemele discutate azi, în acest congres, privesc obrazul nostru ca indivizi și ca stăpâni.

Să dea Dumnezeu, să fim mai norocoși cu încercările noastre de azi și să trecem la realizări vrednice de trecutul înaintașilor noștri.

Cu aceste gânduri și dorințe, declar terminate lucrările congresului.

P. S. Sa Andrei, a fost îndelung ovaționat din partea congresiștilor, pentru cuvintele pline de adevăr și curaj, ce le-a rostit.

MOTIUNEA CONGRESULUI

La propunerea dlui Octavian Lupaș, secretarul F. S. C. A., Congresul cultural a votat următoarea moțiune :

Congresul cultural, ținut la Arad în ziua de 30 Ian. 1938, inițiativa Federației Societăților Culturale din Arad, luând în dețere o seamă din problemele capitale ale vieții culturale românești, acest ținut, după o amplă examinare a acestor probleme, în fața reprezentanților vieții publice arădane și a delegațiilor din județele învinate, precum și a unui însemnat număr de intelectuali, a votat, aclamațiuni, următoarea

Moțiune

Luând cunoștință de cuprinsul rapoartelor speciale, privitoare la monografia românească a jue. Arad, la înființarea arhivelor arădane la rostul Palatului Cultural în promovarea vieții culturale locale și la importanța săpăturilor arheologice în jud. Arad și la înființarea muzeu etnografic, Congresul cultural, însușindu-și în întregime gramul de activitate elaborat de F. S. C. A., adresează un stăru apel către toți factorii cu răspundere ai vieții noastre publice, pe a asigura societăților culturale arădane condițiunile materiale neces în vederea punerii în aplicare și desăvârșirii programului lor activitate.

Congresul cultural încredințează biroul F. S. C. A. să facă der surile cuvenite, pentru realizarea tuturor desideratelor exprimate fața congresului, dat fiind că ele contribuie la consolidarea un noastre sufletești și la afirmarea supremației culturii românești granița de Vest.

Congresul Cultural al Aradului*)

De: Iconom stavrofor Dr. GH. CIUHANDU
membru de onoare al Sind. Presei din Ardeal și Banat

Era așteptat, mai de mult chiar, acest Congres.

Nu numai pentru că era proiectat încă din anul 1936, ci și din alte
neieri. Întâiul și cel mai de căpetenie era — și este! — că, de o serie de
de încoaci, prea ne-am ieșit din tradițiile de odinioară, politice și culturale
fi Aradului românesc, al luptelor politice cu adevărat românești — schim-
re, te cu cele de „partid“ — și al străduințelor desinteșate spre lumină și
nu tură, învăluite azi, de multe ori până la nerecunoaștere, în poște de
lipiruri.

Și, în al doilea loc, acest Congres vine, la timp suprem, ca să ne
zească la conștiința datorii de vremuri nouă: de sinceră apropiere și
ar strânsă colaborare a tuturor forțelor românești, la aceasta frontieră și
ădi ales în acest oraș, în care, alături de fărâmițările vinovate ale energiilor
ale noastre, trăește un element minoritar, bine încheșat spre cinstea lui.

Primul scop al acestui congres este, deci, de natură morală-socială.
e dacă el va reuși — să adune o seamă de fărâmițături din ce-am fost și
ăru pună bază unui început de consolidare și de solidarizare a conștiinței și
pețiunei românești la aceasta frontieră, se va putea spune, că Congresul și-a
cens principalul obiectiv, singura temelie, pe care să-și poată răzima și rea-
loră lucrările scrise în programa sa.

der Programa congresului, — bine întocmită de altfel, dar, poate, prea
atstă pentru referate și discuții și luare de hotărâri într'o singură zi — cari
impă aceea să și fie realizate — cuprinde, într'adevăr, probleme de impor-
eșită capitală și de mare prestigiu național și cultural.

Noi dorim congresului cea mai deplină și largă reușită. Și credem, că
n acest congres, dimpreună cu cele ce se vor hotărâi aici, și mai ales cu cele
se vor și realiza după Congres, se va putea reinălța Aradul la locul tra-
tional ce l-a avut și i-se cuvine, mai ales la aceasta frontieră.

Bine înțeles, dacă se vor găsi următoarele condiții indispensabile: jertfa
ban, în care privință autoritățile localnice au fost, în trecut, aproape ab-

*) Reproducem acest articol din „Biserica și Școala“ cu data de 23 Ian. 1938.

sente; multe renunțări, ale celorlalți, la atitudinile de criticaști și, la urmă, solidarizarea activă a tuturor forțelor intelectuale, locale și din județ, pentru înfăptuirea hotărârilor ce se vor lua.

Numai în acest chip va fi posibil Aradului cultural să se smulgă de pe povârniș și, credincios tradițiilor sale deodinioară, să se apropie, cu evlavie și cu conștiință fortificată, de brazda datoriiilor de azi și din viitor.

Din prilejul acestui congres, închinat Slovei și Culturai românești, vom recurge la exemplificarea unui neajuns, care, durere, nu e numai al Aradului românesc.

Cine va arunca și numai o fugitivă privire peste clișeu din articolul de față, se va putea convinge în chipul cel mai real despre două lucruri: că publicistica românească arădană e în plin proces de diferențiere și înstrăinare dela misiunea sa cu adevărat națională; și că un congres cultural, ca cel de aici, nu va putea trece nepăsător, fără să exprime cel puțin un un desiderat: de a se reda Aradului prestigiul gazetăresc de odinioară, prin creierea unui cotidian, cu adevărat național în sens superior.

Căci într'adevăr, iată de ce este vorba. Dela 1862, când începe sfios, firul sfios al publicisticii arădane, și până la 1918, adică în curs de 44 ani, în Arad, au apărut succesiv paisprezece publicații. Din acest timp începe organul „Biserica și Școala”, cu cei 61 ani de viață trăită, apoi foile noastre politice „Tibuna Poporului”, mai apoi prefăcută în „Tribuna”, și „Românul”, azi dispărute. Iar din epoca următoare, de 19 ani numai, semnalăm 55 adică cincizecizeci ef meride locale, dintre cari numai șase o mai duc*). Iar restul de patruzeci și nouă, foi și reviste, s'au confundat în noaptea ne-ființei, din care le chemase la ființă un orgoliu sau interes, în cel mai favorabil caz o supraprețuire naivă a condeiului ce le urnea.

Asemenea publicații au avut de efect, că în cele din urmă — nu odată și prin încercări tinerești de cea mai curată intenție, s'o recunoaștem — s'a desorganizat, și la Arad, ca și aiurea, scrisul publicistic românesc și, totodată, s'a zădărnicit nobila lui misiune etică, politică și culturală și națională.

Intrebăm, cu legitim temelu, deci: Va putea trece Congresul cultural arădan pe lângă această problemă, fără să o semnaleze și să exprime măcar un desiderat?

Da sau nu?

Noi credem că nu va putea trece.

Avem doar atâtă experiențe negative, pe țara întreagă, cu scrisul gazetăresc, pe care-l vrea reglementat, prin legiferare, actualul guvern, cu atâtă academicieni în sânul său.

Cu drept temelu, desigur, și încă în două direcții în aceeași vreme: Străinii să nu scrie gazete și reviste pentru Români; — iar Români, când le scriu, să le scrie bine.

*) Școala: 12 ani; Școala vremii: 7 ani; Curierul: 7 ani; Știrea: 7 ani; revista Hotarul 5 ani; revista umoristică Bravo 5 ani împliniți.

Și să fie prevenite, în câmpul publicisticii românești, cel puțin pentru viitor, ciupercile răsărite din câte o noapte de neodihnă a creerului sau din alte gânduri, — cerându-se, celorce vor să fie publiciști de un fel sau altul, anumite condiții și garanții: de calificăție și probitate, amândouă deopotrivă necesare.

Noi punem chestiunea, absolut sincer și cu cea mai desăvârșită bună credință; iar congresul cultural și, după el, opinia publică românească dela această frontieră, vor răspunde — acum și 'n viitor — cum vor afla de bine. Din partea noastră, potrivit simțului datoriei morale, ca unul care de peste patru decenii am început a scrie aici în gazetele vremii, m'am simțit dator de a veni în ajutorul cauzei prin tabloul în chestiune**) și prin scrisul de față.

Iar tabloul grafic ar fi de dorit să fie păstrat la Palatul cultural arădan, ca o s'atornică întrebare deschisă, adresată minții și simțirii și faptei de jertfă și muncă pentru realizarea aici a unui organ la nivelul impus de interesele și prestigiul acestei frontiere românești.

**) Lucrat cu concursul d-lui prof. Nestor Covacu.

„Congresul Federației Societăților Culturale“

SPICUIRI DIN PRESĂ

Congres cultural la Arad,

va avea loc Duminecă, în 30 ianuarie 1938, în sala de festivități a liceului „Moise Nicoară“ din Arad. El este convocat de Federația Societăților Culturale din Arad.

Vestim bucuros acest eveniment, de mult așteptat în viața Aradului românesc. Și invităm pe tot Românul de bine, să ia parte la congresul acesta, menit să deștelenească aici suflete și să trezească îndemnuri de folositoare lucrări, pentru prestigiul acestei frontiere în special. Organul eparhial se încadrează în preocupările congresului, încă de astăzi, prin articolul prim, ar în numărul viitor printr'un referat, ale redactorului nostru.

(„Biserica și Școala“, 23 ianuarie 1938).

Congresul societăților culturale din Arad.

Duminecă, în orașul Arad — se va desfășura cel mai de seamă eveniment cultural din anul acesta, cu ocazia congresului societăților culturale. După cum se știe societățile „Astra“, „Institutul Social Banat-Crișana“ și „Ateneul Popular“ — s'au federalizat, cu scopul de a susține o acțiune comună pentru propagarea culturii.

Cu cadrele mărite și cu voința de a munci sporită, noua federație culturală n'a încetat să-și îndeplinească misiunea atât de însemnată la granița de Vest a țării.

Ce-a realizat până în prezent federația societăților culturale din Arad, se va vedea Duminecă, din programul bogat al congresului. Membri nercanți li ei, vor ceti mai multe rapoarte, înaintea și'n după-amiaza zilei, în sala festivă a liceului „Moisă Nicoară“, unde își vor da întâlnire toți aceia care doresc să stimuleze activitățile culturale în Arad.

Ar fi de dorit ca acest congres să se transforme într'o mare și înălțătoare zi de reculegere spirituală, astfel cum odinioară se desfășurau congresele și șezătorile culturale în orașele ardelen. Ele însemnau cele mai curate

manifestații de înfrățire și solidaritate națională, cu rezultate care se cunosc atât de bine.

Congresul de Duminecă trebuie să ne reamintească de acel trecut frumos și să fie un prilej de a întruni laolaltă pe toți românii, arătând ceea ce s'a făcut și, mai ales, ce trebuie să se facă pentru ridicarea Aradului la locul de întâietate dinainte de război.

Știm că pentru întâlnirea tuturor intelectualilor arădani sub aceeași cupolă, ar tre ui să se producă o minune. Mărunte și deșarte neînțelegeri îi separă pe unii, împiedicând astfel o vastă activitate spirituală în întreaga regiune. Pisma și invidia, fudulia și unele răutăți îi rod pe mulți.

Congresul cultural este o bună ocazie ca aceștia să se împace și să lupte împreună, în cadrele federației societăților culturale.

Urmând calea armoniei și înțelegerii momentului prin care trecem, intelectualii arădani ar da un nou impuls societăților contopite. „Astra”, de exemplu și-ar putea intensifica acțiunea la sate, iar revista „Hotarul” ar apare în condițiuni excepționale, cum apărea atunci când Arădanii nu se împărțiseră în direcții opuse.

Și fiindcă de ani de zile, ziarul nostru susține cu căldură toate manifestațiile culturale și naționale din Arad, salutăm cu bucurie congresul de Duminecă, căruia îi urăm cel mai deplin succes, alături de toți aceia care nu vor ezita să ia parte la desbaterile lui.

Vrem ca acest congres să însemne un moment hotărîtor pentru activitatea viitoare a federației societăților culturale și depinde de generozitatea Arădanilor ca, într'adevăr, cultura națională să strălucească și mai viu la granița de Vest a țării.

Ion I Pogana

(„Ecolul”, 30 Ian. 1938).

Congresul cultural dela Arad,

s'a bucurat de un vădit interes al publicului, care a urmărit cu atenție desbaterile documentate

Cu acest prilej, s'au rostit adevăruri crude; adevăruri pe cari le-am știut cu toții, ni le-am șoptit și le-am discutat la mese întârziate, dar nu le-am spus răspicat, în auzul lumii.

D. prof. Alexandru Constantinescu, în raportul pe care l-a susținut — „Supremația culturii românești la granița de Vest” — a apăsat destul de tare pe furunculul indolenței noastre, precizând că dela Unire până acum, nu s'a făcut pentru supremația noastră culturală decât planuri, proiecte eforturi și hotărîri ratate.

Și așa este N'am făcut nimic din ce-ar fi trebuit să facem, ci în cărdășie cu streinii am desconsiderat tot ce-a fost românesc, tot ce a fost du-

tere românească; am neglijat fortificarea noastră sufletească menținându-ne în cadrul unei false intelectualități, am neglijat satele, unde n'am mers decât pentru a cere un vot; am neglijat formarea unei burghezii românești bine pregătită sufletește, și am dovedit că nu suntem vrednici de luptele și jertfele înaintașilor.

Nu știm ce sentimente a răscolit d. Constantinescu între ascultători, dar este o datorie de ultimă oară, ca nepăsarea becisnică de până acum să se sfârșească, iar pentru granița de Vest, să începă o viață nouă de fortificare sufletească, ce trebuie să meargă alături cu fortificarea materială.

Teodor Almășanu

(„Ecolul” 2 Februarie 1938)

Congresul cultural al Aradului

Plănuit să se țină primăvara trecută și apoi amânat pentru toamna ce a trecut, e vorba acum să se țină irevocabil — la 30 Ianuarie crt. — un congres cultural fără doar și poate interesant: al Federației societăților culturale ale Aradului.

Importanța acestei frumoase manifestări se evidențiază singură, prin importante probleme și proiecte culturale ce urmează să se discute.

D. prof. Alex. Constantinescu, bine cunoscutul fruntaș al atâtor mișcări culturale și publicistice din Arad, va desvolta chestiunea „supremației culturii românești la granița de Vest”. E o problemă care n'ar mai trebui discutată, după ce se știe ce important rol cultural a avut de-o pildă Aradul românesc în trecut; firește, dacă în acești 18 ani câți au trecut dela desrobirea ținuturilor apusene, s'ar fi dat alt sprijin inițiativelor românești, de cât acela — s'ar putea numi pur și simplu meschin — care li s'a dat.

D. dr. Corneliu Radu, animatorul acesta zelos al atâtor inițiative frumoase, luate la Arad, în ultimul deceniu (amintim aci îndeosebi truda ce-o depune la Institutul social Banat-Crișana, alături de faptul că nu lipsește dela absolut nicio activitate a vreunei societăți românești din Arad), va raporta despre chestiunea discutată de Arădani de vreo două decenii, a unei monografii a Aradului. Se știe că acest județ are trei rânduși de monografii ungurești (în total peste o duzină de volume, unele chiar uriașe), și că ne-socotindu-și opera de falsificare a trecutului orașului și județului prin monografii apărute dela 1891, încoace primăria Aradului a permanentizat sub unguri augmentarea anuală a fondului monografiei; uzul acesta s'a continuat și sub stăpânirea noastră, primăria noastră a înscris an de an fonduri pentru o monografie, și fiindcă nu s'a gândit nimeni să inițieze întocmirea unei monografii arădane românești, iar scrieri de mai mici proporții, dar indispensabile la pregătirea unei monografii, primăria n'a subvenționat niciodată în aceste aproape două decenii, fondurile acestea cu destinație fixă au fost

an de an deturnate de ministerul de interne pentru un scop sau altul. Cu toate că Aradul avea aceste fonduri, cari dacă nu se radiau sau deturnau ar însemna aproape două milioane, și cu toate că se poate lăuda, dintre toate orașele de peste munți, că a avut în acești ani de după Unire cei mai mulți cercetători ai trecutului românesc local — și trebuie adăos că și-au dat multă osteneală ca s'aducă o informație cât mai temeinică — se află azi abia la începutul discuțiilor privitoare la pregătirea unei monografii, cu atât mai necesară cu cât se știe că granița arădană e cea dintâi primejduită de propaganda ungurească revizionistă.

Nădăjduim că se va porni la drum cu dreptul, mai ales că doi dintre fruntașii Federației culturale arădane — d. dr. Radu, raportorul acestei chestiuni, și d. Ascaniu Crișan — fac parte din noua conducere a primăriei Aradului. Pentru că suntem însă obișnuiți cu obiceiul arădan al inițiativelor mari, din cari pe urmă nu se alege nimic, ar fi poate bine să nu se imbuce la acest congres totul, deodată, ci să se porceadă cu bucățica, cu editări mai mici în continuare. Tare ne e altfel teamă ca plănuirile făcute la acest congres, să nu fie anulate de indiferența conducerilor viitoare ale municipiului sau deturnările viitoare dela ministerul de interne.

Celelalte patru puncte din programul congresului glăsuesc deasemenea dela sine.

Inițierea arhivelor arădane, despre care va raporta pâr. iconom stavrofor dr. G. Ciuhandu, un cercetător extrem de zelos al trecutului românesc al Aradului, e strâns legată de chestiunea monografiei, și e de o imperioasă necesitate și din simplul punct de vedere al conservării documentelor privitoare la trecutul românesc al acestui ținut de graniță, astăzi neaccesibile oricui, neclasate toate și neasigurate îndeajuns.

Așisderea e de mare importanță inițierea unui muzeu etnografic — despre care va vorbi d. dr. Caius Lepa — știut fiind că ținutul Aradului prezintă o varietate etnografică impunătoare.

D. Ascaniu Crișan va desemna rostul Palatului Cultural în promovarea culturii arădane. După ce se știe că acest Palat Cultural a fost sub unguri nu numai un centru, ci în primul rând un promotor al mișcărilor culturale ungurești; și că sub stăpânirea românească s'a mărginit la rolul de local pentru șezători și conferințe, importanța acestui punct din programul congresului nu mai trebuie relevată.

Punerea în discuție a importanței săpăturilor arheologice depe granița arădană, dat fiind că sub stăpânirea noastră aproape nu s'au mai făcut, trebuie așisderea să atragă luarea aminte a celor chemați.

Isala Tolan

(„Curentul”, 15 Ian. 1938).

Un congres cultural

Pusderie de întruniri în toată țara. Convoaie de mașini pe drumuri Sute de mii, și milioane chiar, de sumane țărănești sunt purtate din sat în sat pentru a demonstra, pentru a convinge, pentru a pierde vremea și socoteala lor de acasă. Pungi de aur aruncate în vânturi. Injunghieri între frați, defaimări reciproce în cel mai ordinar chip. Laudă, minciună, gând de căpătuială. Treabă aproape deloc.

Sunt acestea năbădăile politicianismului corupt.

Și din toată această clocoteală fără sens ce a cuprins deopotrivă pe țărani și târgoveți, incendiind întreaga țară, desprindem un gest de superioară învățătură, aici la Arad. E congresul cultural. E întâlnirea acelor cari știu că potecile de mântuire ale acestui neam nu sunt acelea pe cari a apucat-o desmățul unei politici needucate. E inițiativa societăților culturale din părțile noastre. E racheta sclipitoare a culturii, aruncată de câțiva soldați ai ei, într-o noapte cu atâta beznă politică. E semn de vreme nouă, punctat de câțiva muncitori tăcuți din provincie, cari s'au centrat pe același gând: **ridicarea culturală**.

E dezertarea câtorva din lagărul politic. Inițiatorii acestui congres merită toată lauda. Și o merită cu atât mai mult, cu cât fapta lor a presupus o încordată deliberare între tot ce se petrece în țară și între ce trebuie să se petreacă. Potrivirea acestui congres, ca dată, cu cea mai accentuată încordare politică, a presupus — în sufletul celor ce au inițiat lucrul — o lepădare de sine. Căci unii din ei sunt slujbași demni ai unor idei politice, dar niciunul din ei nu face politicianism în zestre personală. Așa ne-o spune gestul lor.

Și e a doua faptă a acestor oameni cuminți. O știm și pe cea dintâi care s'a vrut imitată. E FUZIUNEA de acum câțiva ani, a grupelor culturale pornite disperate la lucru, într'un pluton de muncă: Federația Societăților Culturale din Arad.

Gândul unei victorii culturale a frânt, în conducătorii fostelor societăți federalizate, toate veleitățile, inerente firii omenești, când au renunțat la gloria de comandanți și s'au încolonat în rândurile luptătorilor de rând.

Fapta lor de atunci s'a vrut imitată, că prea multe biruințe culturale avem și cu prea mult simț de egoism. Și acest lucru mai mult în capitală. Dar enoriașii lor nu s'au învrednicit.

Căți înțelegeți inițiativa și oportunitatea congresului cultural, veniți să luați din el gând de faptă bună. E la 30 Ianuarie 1938, în localul liceului „Moise Nicoară”.

Ion C. Lascu

(„Românul” 23 Ianuarie 1938).

Pe marginea unui congres cultural

La Arad, Federația Societăților Culturale și-a ținut, Duminică, primul congres anual. În cadrul acestui congres, au vorbit P. S. Sa Episcopul dr. Andrei Magieru, d. dr. Iustin Marșieu, președintele federației, și alți cuvântători.

Din rapoartele citite, remarcăm pe cele făcute de d-nii prof. Alexandru Constantinescu: Supremația culturii românești la granița de Vest, dr. Cornel Radu: Monografia românească a județului Arad, Iconom stavrofor. dr. Gheorghe Ciuhandu: Iniințarea arhivelor arădane, Ascaniu Crișan: Rostul Palatului Cultural în promovarea culturii arădane, dr. Lazar Nichi: Importanța săpăturilor arheologice în județul Arad, dr. Caius Lepa: Iniințarea unui muzeu etnografic la Arad.

Iată atâtea probleme de cea mai mare însemnătate, care au fost pe larg discutate cu ocazia congresului de Duminică.

Din nou s'a putut face constatarea că Aradul ar putea fi unul dintre cele mai frumoase focare de cultură, dacă politica n'ar fi năpădit până și în casele acelor care ar putea fi destinați unor scopuri mai înălțătoare.

Și când aceștia ocupă apoi situații politice — uită datoria lor de erii, ca să sprijinească manifestațiile culturale prin sacrificii materiale, în loc să cheltuiască sume pentru rosturi inferioare.

Norocul face ca unii dintre aceia care au citit rapoarte la congresul de Duminică să facă parte din conducerea orașului Arad.

Au deci o bună ocazie să arate în ședințele comisiei interimare, că Aradul nu va trăi numai prin măsuri administrative și edilitare, ci prin zidirea unei cetăți a culturii de care, isbindu-se, să se sfârșim orice acțiune potrivnică românismului.

În Arad, n'am ascultat încă ciclul obișnuit de conferințe, ca în toți anii, fiindcă societățile culturale nu mai au fonduri.

Ei bine, autoritățile din Arad au datoria să le acorde subvenții, așa cum oferă ajutoare pentru te miri ce fleacuri și nimicuri.

La congresul din Dumineca trecută, s'a arătat ce-i lipsește Aradului și puținul ce are, din punctul de vedere al culturii.

Cerem împlinirea dorințelor exprimate la congres, convingși fiind că ele vor fi bine făcătoare și că vor contribui la sporirea strălucirii acestui frumos oraș, în totdeauna bine văzut și strălucit.

Să înceteze odată sistemul nenorocit de până azi, grație căruia cu banii autorităților își făcea oricine de cap, în timp ce societățile culturale nu puteau plăti bilet de tren unui conferențiar.

Nu acuzăm ci facem simple constatări, care ne ustură tocmai fiindcă sunt prea umilitoare pentru obrazul nostru.

Silviu Faur

(„Timpul Provinciei“, Arad, 6 Febr. 1938).

Congresul cultural arădan,

întrunit Duminică trecută aici, și-a ținut cele două ședințe, potrivit programei ce am publicat. Conferința din ședința primă, a d-lui profesor Alex. Constantinescu, cu largi lămuriri despre „Supremația culturii românești la granița de Vest“, și a scăderilor noastre de moment, a fost, pe ici-colo și un aspru și binemeritat rechizitoriu. Celelalte cinci operate speciale, rezervate ședinței de după masă, deasemenea au fost lucrate și înfățișate bine, dimpreună cu concluziile lor. Congresul a primit, cu însuflețire, concluziile prezentate. Și, în afară de aceasta, putem semnala, concomitent, că ședința de după masă — care, de regulă, la asemenea prilejuri e mai puțin împoporată — a prezentat un fenomen inversat. Ceeace, firește, e un element ce dă nădejdi, că apucăm pe căile trezirii și ale demnității.

Congresul a votat o moțiune de identificarea sa cu propunerile raporturilor, avizând aceste propuneri, în atribuția unui comitet special, care a și fost ales pe loc, de a le executa și de a face necesarele intervenții la ceice au de a contribui, cu munca sau cu banul lor, la realizarea acelor desiderate, menite în cele din urmă să refacă prestigiul cultural al Aradului.

Pentru acum, menționăm numai în general acest fenomen cultural și social românesc, arădan, pe care așa de minunat îl caracterizează și cuvântul din fruntea acestei foi, al P. Sf. Sale Părintelui episcop, ca președinte de onoare. Și nădăjduim că, în cele din urmă, la lumina intereselor și datoriiilor superioare de a activa în domeniu cultural, se vor mai astupa o seamă de prăpăstii, cari ne-au diferențiat și distanțat. Să dea Dumnezeu!

Și până atunci adăogăm, că operatele prezentate congresului, dinpreună cu decursul lui, vor fi publicate într'un număr special al revistei locale „Hotarul“. Indreptăm de pe acum atenția cititorilor noștri asupra acelu număr, care va oferi — chiar și celorce nu ar fi abonații acelei reviste — un material prețios de informație culturală. Numai de l-ar procura, cecece ar fi foarte de dorit.

(„Biserica și Școala“, 6 Febr. 1938).

Congresul cultural dela Arad

Duminică, 30 Ianuarie a. c. la orele 12 a. m., a început în sala festivă a liceului de băieți „Moise Nicoară“ din localitate, congresul cultural al Aradului, organizat de Federația societăților culturale locale, care au în fruntea lor pe dl dr. Iustin Marșieu.

La această frumoasă serbare românească au luat parte, pe lângă membrii societăților culturale mai sus arătate, toți intelectualii arădani în frunte cu P. S. Sa Episcopul dr. Andrei Magieru, care este unul dintre cei mai

activi și mai aprigi susținători a tot ce este românesc și ce tinde la cimentarea noastră definitivă pe aceste plaiuri.

Aradul cel mare și ispititor din trecut se redeșteaptă, își revine la chemarea lui adevărată. Aradul românesc cere cu multă hotărîre muncă și afirmare pe toate terenurile românești.

Merită deci toată atențiunea toți aceia, cari s'au pus în această slujbă sfântă. Merită nu numai recunoștința opiniei publice, care le-o dă din belșug, dar și mulțumirea înaintașilor mari ai acestui oraș, cari au dat atât belșug din sufletul lor românesc, pentru a se ajunge la supremația noastră aci, la granița de Vest. Marii bărbați de stat și pionari neobosiți și neînvinși pe teren politic, ca Vasile Gold ș, Ștefan Cicio Pop, precum și marii cărturari ai neamului, ca Diaconovici-Loga, Tichindeal, Moise Nicoară, etc., n'au muncit de geaba. Umbrele lor mărețe astăzi revin iarăși printre noi, dau imbold și îndeamnă la muncă neprecupețită și dătătoare de viață și afirmare românească.

În spiritul acestui trecut și pentru prosperitatea Aradului cultural din prezent, s'a deschis primul congres cultural dela noi, care s'a bucurat de un desăvârșit succes, atât ca manifestare colectivă românească, cât și din punct de vedere al expunerilor făcute în această întrunire.

I. D. Dabich

(„Curentul”, 2 Februarie 1938).